Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 252 (12042) | 1982 чылдың октябрь 30, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ДЕЛЕГЕЙ СОЦИАЛИЗМИНИҢ, ДЕЛЕГЕЙ ПРОЛЕТАРИАДЫНЫҢ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ-ХОСТАЛГАЛЫГ ШИМЧЭЭШКИННИҢ ТИИЛЕТТИРБЕС ЭВИЛЕЛИ БЫЖЫГЫП ТУРЗУН!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

МОСКВАДА КЕЛГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар октябрь 28-те Кипр Республиканың Президентизи С. Киприану Москвада ажылчын аян-чорук кылып чедип келген.

Аалчыны аэродромдан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери уткааннар.

(СЭТА).

СОВЕТ-КИПР ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Октябрь 28-те Кремльге совет-кипр чугаалажыышкыннар болган.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер: совет таладан—СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев.

Кипр таладан — Кипр Республиканың Президентизи С. Киприану, Кипр Республиканың даштыкы херектер министри Н. Роландис, Кипр Республиканың Президентизиниң чанында министр К. Михаилидис.

Найыралдың болгаш бот-боттарын билчир чоруктуң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде Л. И. Брежнев биле С. Киприану дең эргениң, бот-боттарын хүндүлежириниң база бүзүрежириниң үндезининге тургустунган совет-кипр харылзааларының байдалынга болгаш хөгжүлдезинге сеткил ханыышкынны илереткеннер. Кады ажылдажылганың кайы-даа талазын — политиктиг, садыг-экономиктиг-даа, культуралыг-даа талаларны алыр болза, депшилгениң көскүзү илден.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлевилээни социал-экономиктиг тургузуушкунунуң планнарын совет улустуң күүседип турарының дугайын, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга — совет улустарның интернационалчы чаңгыс эвиниң, найыралының болгаш акы-дунмалышкы чоруунуң байырлалынга, делегей ужур-дузалыг болуушкунга белеткелдиң дугайын Л. И. Брежнев чугаалаан. Тайбың болгаш улустар аразынга айыыл чок чорук дээш, ядролуг дайынның кыжанывынга удур СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чайгылыш чок демиселиниң ужур-дузазын ол онзалап демдеглээн. Ол дээрге совет даштыкы политиканың эң кол угланыышкыны боон келген, болуп турар-даа база болуп артар-даа деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Кипрде байдалдың болгаш кипр айтырыгның таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырының талазы-биле Кипрниң чазааның күжениишкиннериниң дугайын С. Киприану чугаалаан.

Кипр Республиканың тускай хамаарышпас чоруун, бот башкартынарын болгаш девискээр талазы-биле бүдүн, бүрүн чоруун ССРЭ-ниң деткип турарының чайгылыш чок база быжыг угланыышкынын, ооң кая-даа каттышпазының политиказын хүндүлеп турарын Л. И. Брежнев бадыткаан. КНО-нуң шугуму-биле Кипр талазы-биле калбак киржилгелиг делегей конференциязын чыылдырарын ол база ажыктыг деп санаан.

Талалар делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүнче кичээнгейни угландырган. Чавырлыышкынның чорудулгазын камгалап арттырар болгаш уламчылаарының, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырының болгаш чепсегленишкинни дүжүреринче шилчиириниң, улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң айыылдыг одагларын чок кылырының эргежок чугулазының дугайында чаңгыс эптиг бодалды аңаа илереткен.

Ядролуг айыылды чайладырынга, тайбыңны камгалап арттырарынга болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган Совет Эвилелиниң саналдарын болгаш инициативаларын С. Киприану бедик-биле үнелээн.

Делегей байдалының экижиири Европа дипте ажыл-чорудулганың байдалындан улуг хамаарылгалыг деп Л. И. Брежнев биле С. Киприану онзалап демдеглээннер. Хельсинки чөвүлел хуралының Түңнел актызының бүгү чүүлдерин ССРЭ болгаш Кипр Республика деткип турарын олар бадыткаан болгаш Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң Мадрид ужуражыышкынының, ооң иштинде Европага бүзүрежилгени быжыглаарының хемчеглериниң база айыыл чок чорук болгаш боо-чепсектерни дүжүрериниң талазы-биле конференцияны чыылдырар болгаш ооң эрге-чурумун дугуржур дугайында шиитпирни кииріштир, чогумчалыг доостурунга эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылырынга белениниң дугайын олар медеглээн.

Аңаа хамаарыштыр олар Чер ортузу далай девискээрин тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарының талазы-биле күжениишкиннерни деткип турарын база илереткеннер.

Израильдиң Ливанга удур агрессиязының түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте байдалдың кончуг чидигленгенинге сагышсыралды ийи күрүнениң удуртукчулары илереткен, КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлеринге дүүштүр Ливанның девискээринден израиль шериглерни соңгаарладыышкын чокка үндүрериниң чугулазын олар медеглээн. Чоокку Чөөн чүкте байдалды, ооң иштинде палестин улустуң боттарының күрүнезин тургузар талазы-биле дүрүм ёзугаар эргезин хандырарын кииріштир, чөптүг болгаш бүгүдеге таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыр сорулга-биле сонуургалдыг бүгү талаларның коллективтиг күжениишкиннерни үндүрериниң эргежок чугулазын аңаа онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежнев Кипрниң Президентизинге Москвага аян-чоруунуң үезинде болур 50 харлаар юбилейи-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирген.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Кипр Республиканың Президентизи С. Киприануга алдар кылдыр октябрь 28-те Кремльге дүштеки шайлалга тургускан.

Совет таладан Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары болгаш албанның өске-даа кижилери дүштеки шайлалгага келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг Дээрги Президент!

Хүндүлүг кипр аалчылар!

Эштер!

Силерге болгаш Москвага Силерниң-биле кады келген ажылдакчыларыңарга сагыш-сеткилдиң ханызындан байыр чедирип тур мен, дээрги Спирос Киприану.

Кипр хамаарышпас чурт болган ол хүнде-ле совет-кипр кады ажылдажылга херек кырында эгелээн. Ол кады ажылдажылга оон бээр дең эргениң болгаш бот-боттарынга ажыктыг болурунуң принциптеринге хөгжүп база быжыгып турар. Бистиң чурттарывыс дорт кызыгаарлашкак эвес-даа бол, олар кожа-хелбээ чаагай харылзаалар-биле холбашкан деп чугаалаар долу эргелиг бис.

Сөөлгү ийи он чылдарда кипрлерниң улуг-хуузунга таварышкан шылгалдаларны совет кижилер билиишкин болгаш ханы сеткил човаашкыны-биле көрүп турар. Делегейде дүшкүүрлүг болуушкуннар чамдык найысылалдарның кичээнгейин Кипрниң дүвүреңчиг айтырыгларындан алаактырыпкан магат чок. Ынчалзажок ол сеткил алаактырыышкыны биске хамаарышпас. Кипрниң айтырыы — ол дээрге, экирбестээн баалыг дээрзин бистер Совет Эвилелинде кажан-даа утпаан бис. Ол балыг чоннуң амыдыралын үргүлчү дүвүредип хораннап турар.

Ынчалзажок үнер эжик көңгүс чок байдалдар политикада турбас болгай. Азы ындыг хевирлиг байдалдар кедергей ховар болгулаар. Кипр айтырыын чөптүг болгаш быжыг кылдыр шиитпирлээри болдунар дээрзинге бүзүрээр бис.

Кипр — төрээн бажыңы болу берген ийи национал общиналарның аразынга бот-боттарын билчиринден хөй чүүлдер хамааржыр апаар. Оларның кайызында-даа онзагай эрге-ажыктары бар. Ол эрге-ажыктарны барымдаалап көрбейн барып болбас. Ынчалзажок онзагай ол эрге-ажыктар күрүнениң ниити эрге-ажыы — Кипр Республиканың бүдүн, хамаарышпас чоруун болгаш бүрүн эргезин камгалаарының эрге-ажыын божаңнатпас ужурлуг.

Республикада байдалды экижидеринче угландыр Кипрниң чазааның, чурттуң ниитилел-политиктиг, депшилгелиг күштериниң кылып турар күжениишкиннерин Совет Эвилелинде сагыш човаашкын болгаш сонуургал-биле хайгаарап турар.

Кипр улус, өске улустар ышкаш даштыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка, даштыкының шериглери болгаш даштыкының шериг базалары чокка тайбың болгаш шөлээн чурттаар эргелиг.

Кипр Республиканың хамаарышпас чорууну, девискээр талазы-биле чаңгыс эвин Совет Эвилели шиитпирлиг болгаш чайгылыш чокка деткип келгенин база ам-даа деткип, оон кая-даа каттышпас политиказын хүндүткел-биле көрүп турарын дээрги Президент Силер болгаш Кипрниң чону билир болгай.

Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш чавырлыышкынны быжыктырар айтырыгларның — делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилели болгаш Кипр бир домей азы чоок туруштарны ээлеп турары кажан делегейде байдал дыка дүшкүүрлүг амгы үеде улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис.

Маңаа холбаштыр Чер ортузунуң далайында байдал дугайында чугаалаар бодаан ийик мен. Империалистиг күштерниң айыылдыг хөделиишкиннериниң уржуктарынга ол регионнуң чурттары болгаш улустары улам-на бергедээшкинге таваржып турар. Хөй санныг шериг баазыының бары, күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаашкын, чөрүлдээлерни болгаш меселдежиишкиннерни өөскүткени ында дүшкүүрлүг чоруктуң шынгыы одагларын кыпсып турар.

Ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа боо-чепсектерин Италияның болгаш Барыын Европаның чамдык өске-даа чурттарының девискээрлеринге тургузар дээн НАТО-нуң айыылдыг планнары бир эвес боттанып болза, байдал улам-на айыылдыг болу бээр. Ол америк ракеталар чүгле чөөн талаже эвес, харын-даа мурнуу талаже угланып, Чер ортузунуң далайының афрак күрүнелеринге болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чурттарынга удур ядролуг коргудуушкунуң чепсээ болу бээр. А бир эвес амгы америк стратегтиг доктриналарны ылаптап көөр болза, ядролуг коргудуушкунуң болгаш ядролуг дайынның аразында ылгал мырыңай хензиг болуп турар.

Чаңгыс эвес удаа чугаалап турган чүүлдүң дугайын база демдеглеп каайн: бистер Чер ортузунуң далайының айыыл чок чоруун быжыглаарынга, ол районну быжыг туруштуг тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарынга эң-не дорту-биле сонуургалдыг бис. Бистер чогум-на ооң ужурундан шериг талазы-биле идегежириниң хемчеглерин дугуржуруп, Чер ортузунуң далайының ядролуг чепсек чок чурттарының девискээрлеринге чепсектиг күштерни кызырарып, ядролуг чепсекти тургуспазын, Чер ортузунуң далайындан ядролуг чепсекти ап чоруур корабльдерни үндүрерин кииріштир аңаа шериг талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының боттуг программазын саналдаан болгай бис.

Бо айтырыг талазы-биле херек кырында дугуржуушкуннарны чүге кылбайн турарыл?— деп, айтырыг туруп кээр-дир. Чижээ, ядролуг чепсек ап чоруур шериг суднолары Чер ортузунуң далайының сугларынга эжиндирбес чүве болза, ооң эриктеринде турар кандыг-бир чурттуң айыыл чок чоруу кошкаар бе? Азы оон хөй-хөй муң миль ырак туруп турар АКШ-тың национал айыыл чок чоруу кошкай бээр бе? Чок дээрзи билдиңгир. Ол хемчеглер-биле чамдык кижилерниң чөпшээрешпейн турарының чылдагааны чүдел дизе, олар ында агрессчи эжелекчи эчис сорулгаларны салып турар-дыр.

Шуут-ла тодаргайы-биле медеглексеп каап тур мен: Чер ортузунуң далайының районунга тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң үндезин айтырыгларының талазы-биле ийи талалыг болгаш хөй-даа талалыг чугаалажыышкыннарның ажыктыг болурунга бүзүрээр бис.

Бир эвес ол херек талазы-биле үндезин түңнелдерни чедип алыр аргалыг болур болза, олар ниити Европаның айыыл чок чоруунга база эвээш эвес ужур-дузалыг болур ийик.

Хельсинкиге эгелээн чавырлыышкынның ниити-европа чорудулгазы оон-даа ыңай тура дүшпейн калбарзын дээш бүгү чүүлдерни кылыр херек. Ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчизи күрүнелерниң төлээлекчилериниң чоокку үеде катап эгелээр ужурлуг Мадрид ужуражыышкыны бо талазы-биле чугула рольдуг болур ужурлуг. Кылдынган ажылдарны тодаргайы-биле доозары дээш боттарының харыысалгалыын ооң бүгү киржикчилери медереп билир үе келген деп бодаар херек.

Бистиң бүзүреп турарывыс-биле алырга, Мадрид ужуражыышкыны Европада политиктиг байдалды база катап аяастырар, чавырлыышкынның келир үезинге улустарның идегелин быжыглаар ужурлуг. Ынчалза-даа чамдык кижилер ол ужуражыышкынны чавырлыышкынга шаптыктаарынга болгаш тускай догуннаан чурттарның болгаш улустарның херектеринге холгаарлаашкын кылырын үргүлчүлээринге ажыглаарын күзеп турарын база билир бис. Ол дээрге, кажарлаарының болгаш кыдыра угааның туружу-дур. Ынчангаш ужуражыышкынның киржикчи бүрүзү ындыг чорукка удурланмазы оон национал эрге-ажыктарынга кайы хире дүгжүп турарын бодаар болза, шаптык чок болур ийик.

Хүндүлүг дээрги президент!

Бистер ажыктыг чугаалажыышкыннарны эрттирдивис. Ол бот-боттарывысты бүрүнү-биле билчириниң байдалынга боон эрти. Бистиң чурттарывыстың кады ажылдажылгазы келир үеде улам-на ханы болгаш ажыктыг болурунга быжыы-биле бүзүрээр мен.

Президент Киприану болгаш оон кадайының кадык-шылы дээш, бистиң кипр аалчыларывыс дээш, Совет Эвилелиниң болгаш Кипрниң улустарының найыралы дээш, бистиң чурттарывыстың делегей аренazынга кады хөделиишкиннери тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр хөгжүүрү дээш дашканы көдүрерин саналдап тур мен.

С. Киприану харыы сөс чугаалаан.

Эш С. КИПРИАНУНУҢ чугаазы

Мындаагылар, дээрги Президент!

Мен Совет Эвилелинге келир, Силерниң-биле ужуражыр болгаш чугаалажыышкыннар кылыр аргалыг болганым-биле аас-кежиктиг болдум. Менээ, мээң кадайымга болгаш мени үдеп келген кижилерге хамаарыштыр чугаалаан эки-чаагай сөстериңер болгаш чылыы-биле уткуп-хүлээп алганыңар дээш Силерге өөрүп четтирдим.

Мен силерниң улуг чуртуңарга чаңгыс эвес удаа кээп чораан мен. Мээң мооң мурнуундагы ийи аян-чоруктарымны ам-даа утпаан мен — 1964 чылда Кипрниң даштыкы херектер министри турган, 1971 чылда база катап даштыкы херектер министри боон, Кипр Республиканың хүндүткелдиг президентизи архиепископ Макариосту үдеп чораан, келгилээн мен.

Хамаарышпас чорукту чарлаанының соонда Кипр делегейде аажок улуг ат-алдарлыг боон турар улуг күрүне — Силерниң чуртуңар-биле быжыг найыралды болгаш кады ажылдажылганы бүгү талазы-биле калбартыр аргалыг болганынга сеткил ханыышкынымны илергейлеп тур мен. Бистиң амгы харылзааларывыс бедик деңнелде болгаш доктаамал калбарып база быжыгып турар.

Совет Эвилелинге келиринче Силерниң чалалгаңарны бистиң найыралывысты болгаш кады ажылдажылгавысты улам-на быжыглаарын Силерниң күзеп турарыңарның, бистиң кады күзеп турарывыстың илергейлээшкини кылдыр, а ол ышкаш Кипрниң айтырыын, бистиң чуртувустуң девискээринден эрткеш, делгем делегей характерлиг, ёзулуг-ла делегей айтырыы апарган ол айтырыгны Силерниң бодуңарның база бүгү совет удуртукчуларның сонуургап турарының илергейлээшкини кылдыр көрүп тур мен, деп Президент уламчылап чугаалаан. Кипрниң таварышкан байдалының үезинде бистиң хосталгавыс болгаш хамаарышпас чоруувус, КНО-нуң Уставы, делегей амыдыралының принциптери болгаш норма-чижектери үреттинген, делегей эргелери хажыттынган болгай.

Бистиң чугаалажыышкыннарывыс болгаш Силерниң чурттуң янзы-бүрү республикаларынга баар деп турарым ССРЭ-ниң тургустунган үезинден бээр эрткен ындыг-ла ур эвес 60 чылдар дургузунда совет улустуң янзы-бүрү адырлар талазы-биле чедип алган кайгамчык улуг чаа чедиишкиннерин мен бодум үнелеп көөрүмнүң аргазын база катап берип турар-дыр.

Дээрги Президент!

Бүгү-ниитиниң бүзүреп, хүлээп көрүп турары-биле алырга, бөгүн кижи төрелгетен дүшкүүрлүг үеде чурттап турар-дыр. Ооң кол-ла чылдагааны болза бүгү өртемчей кырында массалыг узуткаашкынның боо-чепсээн кажан-даа ындан-даа артык хөй кылдыр мөөңнеп турары-дыр. Ындыг байдалга холбаштыр Силерниң бодуңарның болгаш Совет чазактың кайы хире сагыш човап, эттинмес халапка чедирип болгу дег ындыг байдалды соксадырын Силерниң кайы хире күзеп турарыңарны билир мен.

Эрткен дайын дугайында сактыышкыннар Силерниң чуртуңарда ам-даа чаа хевээр болганда, ындыг болуру черле билдиңгир. Силер бир-ле катап, «Кым дайынның оруктары-биле эрткен болдур, ол кижи дайынның сагындырыын уттуп шыдавас»— деп, дыка-ла шын чугаалаан Силер. Ындыг сагындырыг тайбынче чүткүл-дүр.

Делегейге чавырлыышкынны болгаш тайбыңны күзеп турарыңарның херечизи болза Силерниң үргүлчү кылып турар чогуур эгелекчи саналдарыңар-дыр. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турарынга болгаш ооң кедергей халаптыг айыылдыынга холбаштыр шуптувус сагыш дүвүреп турар бис. Чавырлыышкынның болгаш боо-чепсекти кызыгаарлаарының оруундан өске орукту көрбейн турар бис. Эрткен он чылдарның үезинде тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның херээнге чедип алдынган чүүлдерни камгалаары-биле делегейниң дээштиг контролю ёзугаар боо-чепсекти бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң уунче чаа базымнарны кылыры эргежок чугула деп санап турар бис. Боо-чепсек кылырынга үндүрүп турар санап четтинмес түңнерни бир эвес тайбың сорулгаларга ажыглаар болза, бистиң бөмбүржээвистиң овур-хевири-даа, кижи төрелгетенниң амыдыралы-даа чаартынар ийик. Ынчангаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Женева чугаалажыышкыннары бот-боттарынга бүзүрешпес чорукту узуткап, делегейге айыыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның оруунуң эгези болурун изии-биле күзеп турар мен.

Совет Эвилелиниң ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында чаңгыс тала-биле алган хүлээлгезинге, а ол ышкаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының эрткен чылда сессиязынга ядролуг чепсекти ажыглаар чорук кижи төрелгетенге удур кем-буруулуг үүлгедиишкин кылдыр чарлаан Совет Эвилелиниң ээлээн туружунга онза байыр чедирерин күзээп ийик мен. ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң бо чылын Кол Ассамблеяның сессиязынга боттарының аразынга харылзааларга күштү ажыглаарындан азы күш-биле кыжаныырындан ойталаар хүлээлгени бүгү күрүнелер хүлээп алырын Силерниң чуртуңар негеп турарынга хамаарыштыр чугаалаан сөстерин база-ла сеткил ханыышкын-биле уткаан бис.

Сес ажыг чыл мурнунда кипр девискээрниң улуг кезиин түрк чепсектиг күштер эжелеп алган болгаш амдыгаа чедир-ле Туркияның контролюнда турар болганда, күш ажыглаарындан ойталаары Кипрге онза ужур-дузалыг болурун С. Киприану уламчылап чугаалаан.

Дээрги Президент, мээң чуртумнуң айтырыы силерге эки билдиңгир болгай. Силерниң кичээнгейиңер болгаш үнелеп четтинмес деткимчеңер дээш боттарывыстың эң-не ханы өөрүп четтиришкинивисти чаңгыс эвес удаа илередир аргалыг болган бис деп, ол оон ыңай онзалап демдеглээн. Ол айтырыгның хемчээли болгаш берге байдалы ам-даа хевээр артыышааң турарын демдеглексеп тур мен. Кипрни болгаш кипр улусту өжегээр ийи чарар чорук хевээр турбушаан. Сорулга чүл дээрге, КНО-нуң хөй санныг резолюцияларын болгаш кая-даа каттышпас шимчээшкинниң декларацияларын ёзугаар ындыг ол эжелелди соксадыры боон турар.

Даштыкыдан халдаашкыннарның болгаш холгаарлаашкыннарның түңнели боон турар кипр айтырыы бир эвес ортулуктуң ийи общиналарының найыралдыг, дең кожа-хелбээ турарын чедип алырының ажыл-херээ бүдер чүве болза, эң кыска хуусаада шиитпирлеттинер ийик. Чугаалажыышкыннар шагда-ла эгелээш, чоруп турар-даа болза бистиң талавыстан чаагай күзел илергейлеттиниң турзажок, аңаа кандыг-даа депшилгениң чедип алдынмааны харааданчыг. Ис чок читкен кижилерниң салым-хуузун тодарадырының бужиныг айтырыгларын шиитпирлээринге безин чүү-даа чедип алдынмааны С. Киприану чугаалаан.

Бүгү-ле хамаатылары шуптузу хостуг чурттаар болгаш ниити депшилгениң база чечектелиишкинниң эрге-ажыктары дээш кады ажылдаар, долузу-биле хамаарылга чок тускай догуннаашкынныг бүдүн девискээрлиг, федеративтиг, чаңгыс аай, демилитаризастаттынган болгаш кая-даа каттышпас Кипр Республиканы тургузарынче чүткүп турар бис. Бистиң чүткүлүвүс болгаш эчис сорулгавыс болза, Кипрни ооң бүгү чурттакчыларының аас-кежиктиг төрээн чурту кылдыр, бистиң ол оожургал чок девискээривиске найыралдың болгаш кады ажылдажылганың көвүрүү кылдыр хуулдурары боон турар. Хензиг Кипр бодунуң кожаларынга, ылаңгыя Туркияга кыжаныг боон турар дээр бадыткаашкыннар — мете болгаш кандыг-даа үндезин чок айыылдыг хоп-нүгүл дээрзи чигзиниг чок. Кипрде боо-чепсээн бүрүн дүжүрерин болгаш ону демилитаризастаарын күзеп турарывыс чугаа чок, ол дугайында саналывысты киирген-даа бис. Аңаа делегейниң быжыг магадылалының эргежок чугула болурунга чигзиниг турбас.

КНО-нуң хайгааралы-биле кипр айтырыг дугайында делегейниң хөй киржикчилерлиг конференциязын чыылдырар дугайында совет саналды эң-не эгезинден бээр хүлээп алганывыс билдиңгир болгай. Силер бодуңар болгаш Силерниң чазааңар-даа кипр айтырыгны шиитпирлевээнинден үнүп турар айыылдыг чорукту, а ол ышкаш ону КНО-нуң шиитпирлерин ёзугаар Кипрниң улузунуң чаагай чоруун барымдаалап шиитпирлээриниң эргежок чугулазын шын билип турарының дугайын Силерниң чуртуңарның кипр айтырыынга хамаарыштыр туружу херечилеп турар. Совет Эвилелиниң ам-даа улуг рольдуг боон болур аргалыынга бүзүрээр мен, ынчангаш кипр айтырыгын шыны-биле шиитпирлээриниң херээнге, бүгү делегейге тайбыңны болгаш шынныг чорукту быжыглаарының херээнге оон ынчаар кылырынга чигзинмес-даа мен.

Амгы үеде делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң, меселдежиишкиннерниң болгаш хал-төгүүшкүнүнүң хөй санныг одагларының бар турары хараадачыг-дыр.

Бистиң-биле кожа районда палестин улус хөй чылдарның дургузунда боттарының хамаарылга чок болгаш бот-догуннаашкынныг төрээн чурттуг болур чарылбас эргезин-биле кады кол-кол эргелерин казыткан. Израильдиң чоокта чаа Ливанга араатанзыг агрессиязы, делегейге кем-буруулуг оон үүлгедиин — кем-буруу чок палестин хамааты чурттакчыларны массалыы-биле кырып өлүргени бодунуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлээлекчизи — Палестинаны хостаар Организацияның удуртулгазы-биле демисежип турар палестин улустуң эргелерин катап тургузар шынныг шиитпирлээшкин кайы хире эргежок чугула дээрзин көргүскен.

Ливан болгаш палестин улустарга удур араатанзыг үүлгедиишкиннерге холбаштыр өске бүгү улустар-биле кады кедергей килеңнеп турган бис. Качыгдап болгаш хилинчектенгеннерге дузалаар дээш бүгү күжениишкиннерни кылган бис. Өске-даа деткимчелер-биле кады бистер кая-даа каттышпас дээш шимчээшкинниң таарыштырылга бюрозунуң кежигүну чурттарның даштыкы херектер министрлериниң палестин айтырыг талазы-биле конференциязын Кипрге эрттирер аргазын берген бис.

Палестин айтырыгны болгаш делегейниң өске-даа айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээр сорулга-биле Кипр кая-даа каттышпазының шимчээшкиниң шугумунга, КНО-га болгаш өске-даа шуулганнарга моон-даа соңгаар идепкейлиг рольдуг болурун президент С. Киприану демдеглээн. Кая-даа каттышпазы шимчээшкинниң үндезилекчилериниң бирээзи болур Кипр ол шимчээшкинниң принциптеринге болгаш амгы делегейниң нарын байдалында ооң оон-даа дээштиг ролюнга быжыы-биле бүзүреп турар. Ынчангаш Кипр Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиниң чөвүлел хуралының уламчызы болур Мадрид ужуражыышкынынга Европаның кая-даа каттышпас болгаш нейтралдыг чурттарының бөлүүнге кирип, бодунуң тодаргай ролюн күүседирин үргүлчүлеп турар.

Дээрги Президент!

Каш-ла хонгаш, Октябрь революциязының 65 чыл оюн, бо чылдың төнчүзүнде — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылын байырлаар болгай силер.

Аңаа холбаштыр Кипрниң улузунуң болгаш чазааның өмүнээзинден, мээң бодумнуң хуумда өмүнээмден байыр чедириишкинни болгаш доктаамал тайбыңның, чайгылыш чок депшилгениң болгаш чаагай чоруктуң байдалында улам-на улуг депшилгени болгаш чечектелиишкинни Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң улустарынга күзээнимни хүлээп ап көрүңер. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң улустарының сөөлгү 60 чылда янзы-бүрү адырларга чедиишкиннери ылап-ла кайгамчык-даа аажок улуг болгаш магадаанчыг боон, аңаа чоргаарланыр долу эргени силерге берип турар. Силерниң Төрээн чуртуңар бөгүн—күчүлүг болгаш хүндүткелдиг ап турар чурт, амгы үениң төөгүзүнде кайгамчыктыг улуг күрүне. Октябрь революциязы болгаш Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургусканы делегей хөгжүлдезинге ханы салдарны чедирген төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкуннар болганы чигзиниг чок.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Мындаагылар Леонид Ильич Брежневтиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Мындаагылар Николай Александрович Тихоновтуң, мында турар бүгү шылгарангай совет удуртукчуларның кадыкшылы дээш, Кипрниң болгаш Совет Эвилелиниң аразынга найырал дээш, бистиң улустарывыстың аразынга харылзааларының хөгжүлдези дээш дашканы көдүрерин чөпшээрэп көрүңер!

Л. И. Брежневтиң болгаш С. Киприанунуң чугааларын кичээнгейлиг дыңнаан болгаш үргүлчүлеңдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга найыралчы байдалга болган.

(СЭТА).

«Укрбургаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының Крестищенск эргелелиниң хапы өрүмнээшкин экспедициязы Уренгойнуң байлактыг черинде Октябрь мурнуунуң шалыпчы ээлчээн чедиишкинниг эрттирип турар. Коллектив бо чылын 12 муң метр кудуктарны өрүмнээр ужурлуг. Ам безин 10 муң хире метрни эрткен. Өрүмнекчилер ноябрь 7-ге чедир чыл планын доозар деп хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: өрүмнээр мастер Е. Шклярскийниң бригадазы шалыпчы ээлчегде.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

ИДЕПКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

Партия организацияларының амыдыралында чугула болуушкун —отчёт-соңгулдалыг хуралдар бистиң районнуң партия эге организацияларынга эки организастыг болгаш идей-политиктиг деңнелге эрткен дээрзин ол хуралга кылган отчёттуг илеткелдерде болгаш коммунистерниң саналдарында көрдүнген айтырыгларның утка-шынары бадыткап турар. Ооң-биле чергелештир эрткен чылын болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарга деңнээрге, коммунистерниң хуралдарга киржилгези, идепкейи өскениң бо чылгы отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдерин көргүзүп турар.

Райпода, район эмнелгезинде, кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде, районнуң улус өөредилге килдизинде болуп эрткилээн болгаш «Мөрен» совхозта партбюро отчёт-соңгулдалыг хуралдарны багай эвес белеткээнинин түңнелинде, өске черлерге бодаарга коммунистер хуралга кончуг идепкейлиг киришкеннер. Ниитизи-биле районга партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарга олурушкан коммунистерниң 47,8 хуузу партия организацияларының соңгулдалыг удуртур органнарының болгаш секретарьларының ажыл-чорудулгазын бүгү талазы-биле анализтеп, тодаргай саналдарны бергеннер.

Совхозтарда база кодээ ажыл-агый эргелелинде партия эге организацияларының хуралдарынга партияның XXVI съездизиниң, СЭКП-ниң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база ол Пленумга чүүлдүг деп көрген ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле бирги ээлчегниң сорулгаларын парткомнар, партбюролар боттандырары-биле кылып чоруткан ажылын хапызы-биле чугаалажып көрген болгаш ажылда четпестерни чайладыры-биле моон соңгаар шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларга доктаап, ону боттандырарының аргаларын тодаратканнар.

Мал ажылын хөгжүдериниң аргаларын сайзыраңгайжыдар, ылаңгыя сүт-бараан фермаларын механизастаар, чер ажылының зоналыг системазын шиңгээдип ап, ону калбаа-биле ажыглаарын, малчыннарның кыштагларын электрижидери, машина-трактор мастерскаяларын тударының эргежок чугулазын совхозтарда партия организацияларының хуралдарынга коммунистер чугулалап айытканнар.

Ленин аттыг совхозтуң хоочун механизатору, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденин эдилекчизи эш Д. К. Норбу отчёт-соңгулдалыг хуралга санал бергеш, мынча деп чугаалаан:

— Аъш-чем программазын боттандырарынга мал ажылы кол адырларының бирээзи болуп турарын барымдаалааш, совхозтуң дирекциязынга хой кадарар дугайында санал киирген мен, дирекция черин мени деткээн болгаш 500 ажыт баш бо чылгы хураганны кадарары-биле менээ хүлээткен. Ынчалза-даа бодум механизатор кижи болганымда, бир үрелиг тракторну септеп алгаш, бригадавыста 10 кодананың дөртүнге далбый тыртып кыштааш, чазын хову ажылдарынга киржир деп хүлээлгени ап тур мен.

Планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга уткуштур күүседир, кыштаглаашкынга белеткелди бүгү талазы бедик шынарлыг чорудуп тургаш, малдың кышкы үеде хорамчалыг болдурбас, сүт бүдүрүлгезин кудулатпазының хемчеглерин «Чаа орук» совхозта сүт-бараан фермазында зоотехник Т. Д. Даландай хоочун тевежи Б. Н. Чокуй олар боттарының саналдарынга демдеглээннер.

Кодээ ажыл-агый эргелелинден Ү. Ч. Саая, Ленин аттыг совхозта С. С. Даваа кодээ ажыл-агый кадрларының даандырган ажылынга харыысалгазын бедидер талазы-биле партия организациялары ам-даа кошкак ажылдап турарын демдеглээп, оларның ролюн болгаш инициативазын бедидерин партбюроларга сүмелээннер. «Мөрен», Ленин аттыг совхозтарда механизаторлар ортузунга ажылды инженер-техниктиг ажылдакчыларның четпес организастап турарының түңнелинде харыысалга чок чоруктардан техника үрээр фактылар бар болуп турарын коммунистер М. К. Кыныраа, К. Х. Банзай, Ч. Л. Ыңаалай олар шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, хереглекчилер ниитилелинде партия организациялары чоннуң хандырылгазын экижидериниң ээлчеглиг сорулгаларын отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга тодаратканнар.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының районда № 5 КМК-да партия организациязының коммунистери партбюронуң отчёттуг үеде чоруткан ажылын ажыл-херекчи байдалга шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң айытканы кедээге улуг социал чаартылгаларны шиитпирлээр дугайында сорулгаларын боттандырарынга ук коллективтиң ужур-дузазы эвээш эвес деп чүвени олар айтып, планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседири-биле коллективке организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды улам калбартырынче, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидеринче, бригадаларны тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырарын чедип алырынче администрацияның болгаш партия организациязының кичээнгейин угландырган.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң байдалын хапызы-биле чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалынга, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр ооң дээштиин бедидериниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хой-нийти организацияларынга партийжи удуртулганың деңнелин улам бедидери, бүдүрүлгеге, ниитилел амыдыралынга коммунистерниң авангардчы ролюн моон соңгаар-даа көдүрери, СЭКП Уставының негелделерин хажыдар чоруктар-биле демиселди улам күштелдирериниң партия организацияларының соңгулдалыг удуртур органнарындан, оларның секретарьларындан отчёт-соңгулдалыг хуралдар негээн.

Ол хуралдарга болган саналдарның, шүгүмчүлелдерниң анализи партия организацияларының дайынчы аргашиңнээзин бедидеринче, партийжи ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын улам сайзыраңгайжыдарынче угланган болуп турар. Парткомнар, партбюролар коммунистерниң шүгүмчүлелдерин хапызы-биле өөренип көрүп, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ажыл-херекти улам экижидеринге кол угланыышкын болдурар ужурлуг.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелинде партия эге организацияларының секретарьларының, оларның оралакчыларының, партбюро кежигүннериниң шынар составы улам экижээн. СЭКП райкому партия организацияларының удуртур соңгулдалыг органнарынга соңгуткан активтиң семинар-хуралын эрттирген болгаш аңаа отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдерин чугаалажып көргеш, коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарынга дүүштүр ап чорудар хемчеглерниң кол угланыышкынназын тодараткан.

Районга болуп эрткен партийжи отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерни, районнуң бүгү ажыл-ишчилерин районнуң мурнунда салдынган планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседириниң мөөңнээринче, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг уткууринче угландырган.

К. МОН.

СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА

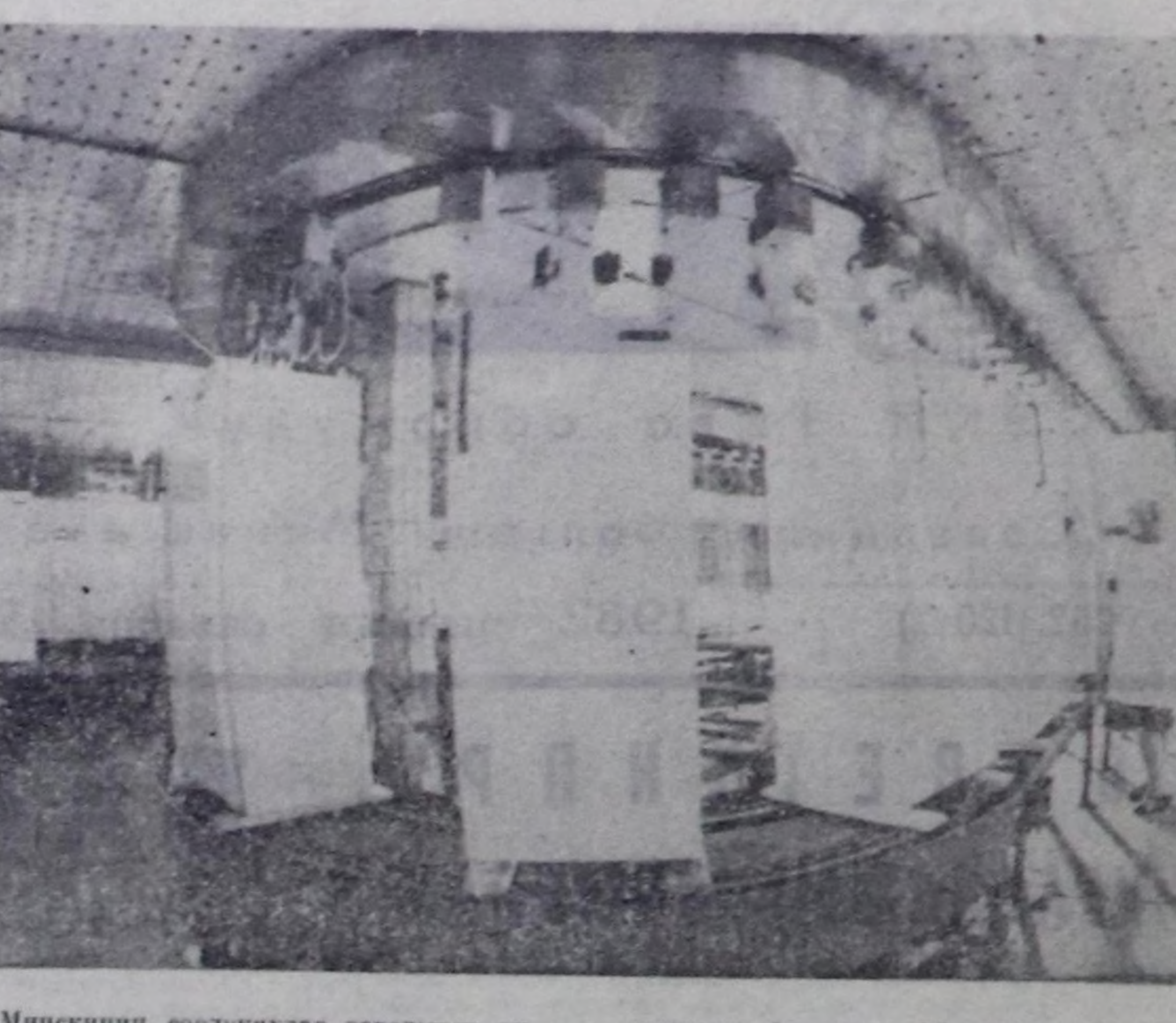

Минскиниң соодукчулар заводунуң эмблемазын салган соодукчулар чуртта сурагжаан. Ол бүдүрүлгениң продукциязының 90 ажыг хуузу Күрүнениң Шынар демдектиг. «Сооктуң фабрикаларын» Европаның, Азияның, Африканың 25 чурттарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: белен соодукчуларның шенелде участогунда.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ДУЗА ЧЕДИРБИШААН...

Республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң бөлүк ажылдакчылары Бай-Тайга районга амыдырал хандырылга хүннерин эрттирген.

Амыдырал хандырылгазының бедик мергежилдиг мастерлери чондан хүлээп алганы амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септевишаан, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылынга практиктиг дузаны чедирген. Чижээ, «Тывашвейбыт» каттыжыышкынының директорунуң оралакчызы О. Н. Никитинаның удуртулгазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цегин, хеп быжар өрээлди эде дерис, салонну көрүштүг кылдыр тургускан. Ол цех ам өскелеринден онзаланып турары өөрүнчүг.

Районнуң Культура бажыңынга эрткен кежээниң программазы солун. Чыылганнар амыдырал хандырылга албанының ажылдакчыларының чурттакчы чонга чедирип турар ачы-дузазының дугайында документалдыг кинону көрген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, республиканың амыдырал хандырылга министри С. К. Буяңды кежээниң киржикчилеринге Тываның амыдырал хандырылга албанының ажылдакчыларының юбилейлиг чылда үүле-херээниң дугайын чугаалаан. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Даңзын-оол кежээге сөс алгаш, районга эрткен амыдырал хандырылга хүннеринге үнелелди кылган. Культура бажыңының фойезинге аргаан, даараан хептерниң, бажың эт-херекселдериниң делгелгезин организастаан.

Бөлүктүң киржикчилери — телерадиоаппаратура септээр мастер М. З. Мошкин, баш дүгү таарар мастер Р. А. Базыр, идик даараар, септээр мастер Б. П. Братислав, слесарь-механик Г. П. Дубовцов болгаш оон-даа өскелер чагыгларны эки шынарлыг күүседип, чагыкчыларның үнелелин алганнар.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары үстүнде мастерлерниң ажылындан ажыктыг чүүлдерни билип ап, арга-сүмезин алган. Ону ажыл-ижинге олар ажыглап эгелээннер.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле сөөлгү чылдарда тодаргай хемчеглер алдынган. 78 дөрбелчин метр бүдүрүлге шөлүн алгыткан, чаа котельнайны ажыглалга киирген. Ооң түңнелинде баш дүгү таарар, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээр цехтериниң ажылдаарынга эптиг байдал тургустунган. Ол цехтерни чогуур дериг-херекселдер-биле четчелээн.

Май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке амыдырал хандырылга ажылдакчыларының киирер үлүү биче эвес. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Коллективте мурнакчылар эвээш эвес. Тос айларның түңнели-биле идик септээр, баш дүгү таарар цехтер социалистиг чарышка тиилекчи болган. Олар планын 100—160 хуу күүсеткеннер.

Бүдүрүлге эргелелинде чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарында кылдынып турар чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Чижээ, кадрлар чедишпезинден чоокка чедир чурук тырттырар, идик септээр цехтериниң ажылы шуудавайн келген. Сөөлгү үеде кадрларны ажылга быжыглаар айтырыг бүдүрүлгеде багай эвес тургустунуп турар. Мастерлер четчелеттинген деп болур. Ам оларның мергежилин бедидер хемчеглерни алыры негеттинип турар. Ажылдың шынары оон кол хамааржыр болгай.

Район девискээринде чурттакчы чондан чагыг хүлээп алыр дөрт пункт бар. Оларның ажылы база эки.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи аңаа кээп чораан республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң бөлүк ажылдакчыларының ажылындан ажыктыг хөй чүүлдерни шиңгээдип алган. Дуржулгалыг, бедик мергежилдиг эш-өөрүнүң арга-сүмезин олар ажылынга ажыглавышаан, хандырылганың бедик культуразы дээш ажылдаарын шиитпирлээннер.

К. ХЕРТЕК.

ЧЫЛ ПЛАНЫН — СУББОТНИК ХҮНҮНДЕ

Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң коллективи сөөлгү дөрт чылдың дургузунда күрүне мурнунга планныг даалгаларын чүгле чедир эвес, а харын доктаамал ажыр күүседип келген. Участоктуң ажылчыннары бо чылдың эрткен тос айларында 563 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, 601 муң рубльдиин бүдүрген. Ооң иштинден капитал септелгеге 247 муң рубльди шиңгээдип алыр тургаш, бо талазы-биле планын 130 хуу чедирген.

Участоктуң чылдан чылче чедиишкинниг ажылдаарынга тудугжуларның ажылын шын организастааны, ажылчын кадрларны коллективке доктаамал быжыглап, оларның билиг, мергежилин бедидип турары улуг идигни берип турар. Тудуг участогунда ажылчын кадрларның кол өзээн тургузуп турар хоочун ажылчыннарның кол кезии чаңгыс-ла бо коллективке хөй чылдарда уламчылыр ажылдап келген болгаш участоктуң кол-ла кылып турар капитал тудуу—ийи квартиралыг ыяш бажыңнар кылырынга, бажыңнарның капитал септелгезин чорударынга мергежээн. Мында ажылдап турар тудугжу бригадаларның бирээзин бо участокка он ажыг чылдарда уламчылыр ажылдаан хоочун бызаңчы Көк-Хуна Ооржак удуртуп турар. Он үш кижи составтыг бо бригада чыл дургузунда ийи аал иштин чурттаар ийи бажыңны дужаар тургаш, оларны тос айлар иштинде тудуп дооскан. Ук бажыңнарны хүлээп алган күрүне комиссиязы оларны кылганының шынары эки деп демдеглээн. Бригада кежигүннеринден Шериг-оол Ооржак, Эрес-оол Сарыглар, Кара-оол Хомушку, Дадар-оол Семис-оол ай, квартал санында доктаамал бедик күш-ажылчы көргүзүглерин чедип ап келген. К. Ооржактың удурткан тудугжулары үшкү кварталдың түңнели-биле бригадалар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болгаш шилчиир вымпел-биле шаңнаткан. Мурнакчы бригада чылдың арткан кезиинде ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга белек кылдыр ийи аал иштин чурттаар ийи бажыңны немей туткаш, ажыглалга киирер деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Септелге-тудуг участогунда 20 ажыг чыл уламчылыр ажылдап турар хоочун тудугжу Шожал Моңгуштуң удурткан бригадазы капитал септелге ажылдарын багай эвес кылып, ай, кварталдың планныг даалгаларын ажыр күүседип келген. Сөөлгү кварталдың түңнели-биле бо бригада социалистиг чарышка ийиги черни ээлээш, өртектиг белек-биле шаңнаткан. Тудугжулар Кестик-оол Ооржак, Быкын-оол Ооржак, Василий Куулар участоктуң ажылчыннарының ортузунда хууда социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген.

Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогунуң администрациязы (начальниги Р. Кудашова) ажылчыннарның профессионал мергежилин бедидер дээш хөй ажылдарны кылып турар. Тудугжу бригадаларга чаа ажылдап келген аныяктарны хоочун ажылчыннарга даандырган. Үстүнде адааныбыс бригадирлер Көк-Хуна Ооржак, Шожал Моңгуш партия эге организациязының секретары Кестик-оол Ооржак дагдыныкчылар кылдыр быжыглаттынган. Коллектив кежигүннери хөй чылдарда кады ажылдап келген болгаш боттарын эки билир, аразында эп-найыралдыг болганындан бүдүрүлге харылзааларын быжыглап, профэвилел комитеди, партия организациязы ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастаарынга, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга администрацияга боттуг дузаны көргүзүп турар. Участок планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар болгаш ажылчыннарның ажылдап ап турар акша-шалыңы база хөй. Ортумаа-биле алырга участоктуң тудугжулары айда 240 хире рубльди ажылдап ап турар. Бо чылдың эгезинден бээр коллективтен чүгле беш кижи амы-хууда амыдыралдың аайы-биле боттарының күзели-биле үнген, а күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн дээш чаңгыс-даа кижи администрацияның дужаалын ёзугаар ажылдан үндүртпээн. Бо дээрге участокта күш-ажылдың сагылга-чурумунуң бедик деңнелде тургустунганының херечизи-дир.

Мурнунда участоктуң тудугжулары коллуу-ла брус ыяш-биле чуртталга бажыңнарын кылып турган болза, сөөлгү үеде шлак, бетондан кылып эгелээн. Ону өөренип көргеш, «Тыва септелге тудуг» трестиң баазазынга 10 кижини бызаңчы-бетончуларның мергежилинге өөреткен болгаш оларны аңгы бригада кылдыр организастаан. Олар Кызыл-Мажалыктың чаа ажаалга кассазының тудуун доозуп турар болгаш дөрткү кварталда ажыглалга киирер чунар-бажыңныг хеп чууур цехтиг комбинаттың тудуун кылып эгелээн. Участоктуң тудугжулары боттарының баазазы — автомашиналар гаражының, чазаныр цехтиң, котельная цегиниң тудуун колдуу адакталдыра берген.

Септелге-тудуг участогунда амдызында чедир кылдынмайн турар чүүлдер база бар. Маңаа, бир-ле дугаарында, шеверлекчилерниң, дашчыларның мергежили ам-даа чавыс болуп турарын айтыр апаар. Ону бедидер сорулга-биле ук мергежилдиң тудугжуларының өөредилгезин организастаарының болдунар аргазын тывары чугула.

Бо ажыл-агый чылында Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогу 748 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг. Мурнакчы ажылдыг коллективтиң тудугжулары бо хүннерде ол даалгазын декабрь 18-те — Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинин хүнүнде күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БАЙЛАК-БИЛЕ ХОЛБААЛЫГ

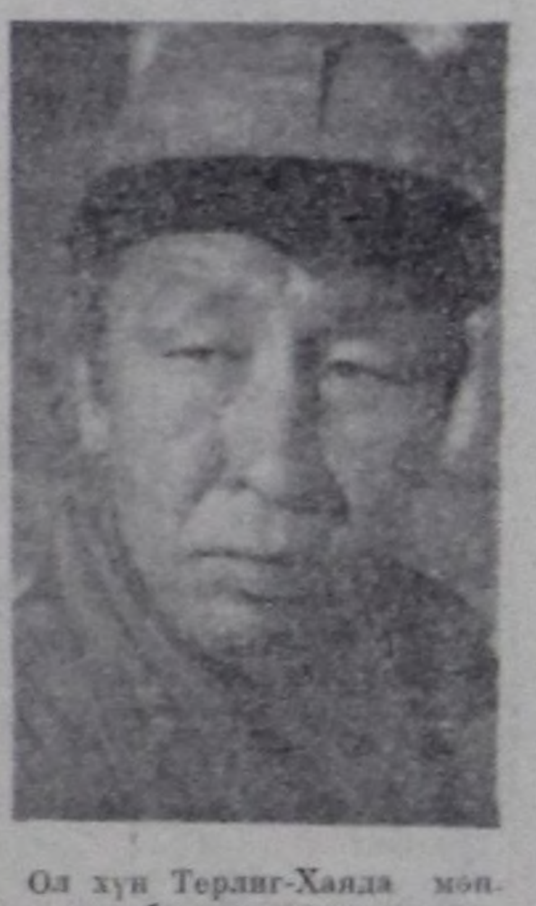

Ол хүн Терлиг-Хаяда моңгун суу бүдүрүлгезинде партбюро секретары В. Н. Рожок бистиң коллективтиң ажыл-херээ-биле таныштырып, ажылчыннарга ужураштырып чорда үе-шактың эрткенин-даа эскербейн барган бис. Фотокорреспондент Ю. Косарьков мурнакчы кижилерни хөглүг, көрүштүг кылдыр чурукка тырттырып алыр дээш эптиг черлер дилеп, а мен оларның ажыл-ижи, ал-боттары-биле эки чугаалажып алыр сорулгалыг чоруп турувуста күскү хүн даглар баштарынга олурар чоокшулай берген. Дүъш соонда Василий Иванович ажылчын хевин солуй кеттинип алыр дээш ыңай болган. Манап ор бис. Ол дораан-на бо үне маңнап келди. Ооң арнында дүвүрел, буруузунган хевир илден болду.

— Буруулуг болган-дыр мен. Мында бир эш бар. Демне сагындырып каан кижи мен. Чурукка тырттырып аң көрүңер. Бээр чорудуптайн— дээш дедир маңнады.

— Манаар бис. Дүвүревеңер. Ам-даа хүннүг ышкажыл —деп, Юра ону оожуктурарын оралдашкан хевирлиг фотоаппарадын ыңай-бээр шыгаай туткулай-дыр.

Бичии болганда камгалал демир бөрттүг, фуфайкалыг, сапык идиктерлиг, дөртен ажыг харлыг хире, мөге-шыырак востүр тыва кижи кылаштап келди. «Силерни элээн үр манадым. Чоруй барган-дыр деп бодадым». Бистиң-биле мендилешкеш, ол ынча диди. «Ажыл кижизи саададып турар аттыг улус-тур силер аа» диңзээнип бодаарга, үстүнде чемелел биске улуг дээш чок болган. Ынчалза-даа амдызында хүннүүт турда ажылывыс бүдүрүп алыр дээш айтып каан шагывыстан арай озалдай бергенивисти аңаа тайылбырлап, буруувус миннир ужурга таварыштывыс.

Ол биддирер-биддирбес кылдыр хүлүмзүрээш, узун сандайның ужунга олуруп алды. Таныштывыс. «Мени Байкара дээр. Ол фамилиям-дыр. Адымны — Доржу, ачам адын Санчат дижир чүве. Алыс чуртум база бо. Кызыл суглуг Баян-Кол» дээш папирос уштуп экелгеш уштай берди.

Беш чылдың кижилери

Ажылчын кижилер черле ындыг: айтырыг салбаска улуг-ла эдиппес, ковей чугаага хөңнү чок болур. Сактырга, сөс-домааның курлавырын-даа камнап орган ышкаш апаар. Чаа таныжывыс баштай база ындыг кижи ышкаш көзүлдү. Чүве айтырбас болза, чаңгыс сөс-даа бук дивес чыгыы. Ынчалза-даа ол чоорту эдигип келген. Далаш чок хөөреп орда, тас эр чораан. Бодунуң болгаш эш-өөрүнүң дугайында Доржу Санчатович мынча дээн:

— Бо бүдүрүлгеге келгеш он чыл ажа бердим. Ооң мурнунда Кызыл-Хавак шахтазынга элээн каш чыл ажылдаан мен. Каяа-даа ажылдаарга дөмей-ле: кызымак эвес, тура-соруң чок болза, бак атка кирер, а коллективтиң эш-өөрүнүң ат-алдарын бодап, күжүн болгаш билиг-мергежилин харам чокка бараалгадып чоруур болза, хүндүткелге чедер. Бодум хуумда ажылдаан черле далдаравас кижи мен. Ону эки кылырын, ажыктыг болдурарын кызыдар. Ынчаар ажылдап-даа келдим.

— Ажылыңар түңнели багай эвес ышкажыл?—деп, ону үзе кирдим.

— Ийе. Бо бүдүрүлгеде чер өрүмнекчилериниң үш ээлчээ бар. Оларның кайызының-даа ажылы багай эвес. Чижээ, Борис Наксыл биле Виктор Шулуужукту кандыг багай дээрил, чээ? Ажылдап турда амыр эрлер-дир. Моган, турарын-даа билбес. Черле ынчаш сөөлгү үеде ажылга үзүктелиишкин-даа болбады. Шуптузу кызымак, шудургу ажылдап турлар. Бистер—мен база Владимир Булгаков олардан чыда калбас дээш бала-ла кызымак ажылдап турар бис. Хүн үлүүн ажыр күүседип келдивис. Социалистиг чарышка киржилгевис багай эвес. Шаңналдыг черин-даа ээлеп турдувус.

Хоочун ажылчынның чугаазынга кым-даа каттыжар. Олар чыл эгезинден бээр кызымак ажылдап келгеннер. Бо чылды шак ындыг темп-биле доозар деп шиитпирлеп алганнар.

Доржу Санчатович Байкараның эрткен оруун билир кижи ооң ажылы чүгле даг-биле, ооң байлаа-биле холбаалыг болуп келгенин эскерип каар. Кызыл-Хавак шахтазынга-даа, Терлиг-Хаяга-даа ол чер өрүмнекчизи боор ажылдап келген. Ынак ажылын ол ам-даа уламчылаар. Ооң хөй чылда чонга бараалгадып келген күжүн партия, чазак бедик-биле үнелээн. Үре-түңнелдиг ажыл-ижи дээш ол «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль, «Оңгу беш чылдың шалыпчызы» деп херек демдээ-биле шаңнаткан. Эки ажыл — элеп читпес алдар деп чүве ол ышкажыл.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: чер өрүмнекчизи Д. С. Байкара.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХОЙЖУНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

Сандан Балчынович Ховалыг Карл Маркс аттыг совхозтуң чыл санында бедик түңнелдерни чедип ап келген сураглыг малчыннарының бирээзи. Ол он бирги беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш кызымак ажылдааш, 1981-82 чылдарның кыжында коданын хүр ажырган. 100 башка онааштыр 95 хураганны, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү алыр сорулгаазын. 100 баш хойга онааштыр 100 хураган, бир хойдан 2,5 кг дүк кылдыр күүседип, сөзүн ээлээн.

ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы бедик түңнелдерлиг ужуражыр сорулганы салган малчын 1982-83 чылдарның кыжынга 17 тонна сигенни, 5 тонна көк-суланы кезип белеткээш, ооң иштинден 14 тонна сигенни турум кыштаа Адыр-Тей деп черде чедирип сараттааш, кажаалап алган. Хураган адлаңга төгерик-биле 13 тонна өдекти кургадып оваалааш, сакманчылар чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг белеткел ажылдарын чорудуп, кышка мурнунда чылдарга деңнээрге, хынамчалыг белеткенген.

Карл Маркс аттыг совхозта ажылчыннарның профэвилел комитеди кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының байырлалын таварыштыр малчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың тос айларда түңнелин үндүрүп тура, дуржулгалыг хойжу Сандан Ховалыгны төрүүр хой коданнарының ортузунга калбарган социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн деп саналааш, бирги черге дипломну болгаш ээрлиг аът-биле шаңнаан.

Төрүүр хойларны он чеди чыл дургузунда малдап, бедик түңнелдерни көргүзүп келген, аныяк хойжуларның дагдыныкчызы Сандан Балчынович Ховалыг ол шаңналга хей-аът киргеш, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы түңнелдерлиг ужуражырын болгаш 1982-83 чылдарның кыжындан ниитиниң малын хүр ажырарын, беш чылдың үшкү чылында оон-даа бедик түңнелдерни чедип алыр дээш кызымак ажылдаарын хүлээнген.

Ээрлиг аът шаңнал алгаш,
Эрес-омаа улам киткээн.
Ховалыгга кожаланчыр
Хойжу белен тыптыр деп бе?

А. ОНДАР.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕДЕДИР

Бистиң республиканың ажылчы чону ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш улус ажыл-агыйының бүгү адырларында кужениишкинниг ажылдап турар. Республиканың ажыл-ишчилери күрүнеге мал продуктуларын садарының тос айларда планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

Чер ажылдарындан хөй продукцияны алырының кол үндезини — үрезинниң шынарлыг белеткеп алыры. Хөй-хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери үрезин белеткеп алырынче улуг кичээңгейни салып турар. «Тиилелге», «Кызыл тараачын», «Революцияның чалбыыжы», «Саян» совхозтар болгаш Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы чыл санында шынарлыг үрезинни белеткеп ап келгенинден, оларның ап турар дүжүдү багай эвес.

Республикада келир чылдың дүжүдүнге херегл ээр үрезин белеткеп алыр айтырыг ам бо хүннерде дүвүреңчиг байдалда. Бо чылдың октябрь 25-тиң медээзи-биле алырга, республиканың совхозтары 39,7 муң тонна тараа болгаш мал чемин культураларының үрезинин уруп алыр планныг тургаш, 24 муң ажыг тоннаны уруп алган ийикпе планның 63 хуузун күүседип алган.

Үрезин урар талазы-биле планны Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары бүрүн күүседип алган, а өске районнарның белеткээни четпес. Таңды район үрезин белеткээнин 71,1 хуу, Кызыл район 65,2 хуу, Каа-Хем 54,8, Улуг-Хем 37,5, Барыын-Хемчик 31,1, Тес-Хем 21,5 хуу күүсеткен. Эрзин район чаңгыс-даа центнер үрезин уруп албаан.

«Тиилелге», «Алдан-Маадыр», «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Саян», «Х Улуг хурал» совхозтар болгаш Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы (кол агрономнары М. Кара-Сал, Ч. Куулар, А. Зайцев, И. Минеев, А. Сыргин, Ф. Бабичев, Ш. Моңгуш, Ю. Злыгостев) үрезин арыглаашкынын багай эвес организастаан болгаш доозары чоокшулаан. Арткан совхозтар сорттуг үрезиннерни арыглаашкынын чаа эгелеп турар.

«Алдан-Маадыр», «Х Улуг хурал», «Кызыл тараачын» совхозтарның үрезини шупту класстыг. «Бүрен», «Бурунгаар», «Енисей» совхозтарда үрезинниң 15—20 хуузу бирги болгаш ийиги класстыг. Тес-Хем, Эрзин районнарында келир чылдың дүжүдүнге үрезинни белеткээр ажылды амга чедир организаставаан.

Республиканың районнарында урдунган 24 муң тонна үрезинниң 16 муң тоннаазын күрүнениң үрезин инспекциязы хынаан, а артканын ам-даа анализке дужаавааан. Хынаттынган 16 муң тонна үрезинниң 9 муң тоннаазы кондициялыг болган. Ооң 5 муң тоннаазы бирги, ийиги класстың негелдезинге дүгжүп турар. «Коммунизмниң херели», Тока аттыг, «Россия», Жданов аттыг, «Тыва», «Большевик», «Дөң-Терезин», «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарның хынаттынган үрезиннериниң 30 хуузу чажар шынарга четпес болган.

Картофель үрезининиң белеткели болгаш ооң кадагалалы четпес тургустунган. Республика 8100 тонна картофель үрезинин белеткээр планныг тургаш, херек кырында 3624 тоннаны ийикпе, планның 44 хуузун белеткээн. «Хемчик», «Шекпээр», «Октябрь 30 чылы», «Енисей», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Кызыл тараачын» совхозтар картофель өстүреринге тускайжыттынган хирезинде, үрезининиң планын 11,3—43 хуу күүсеткен. «Енисей», «Октябрь 30 чылы» совхозтарда картофель үрезининиң кадагалалы багай, үрезин ыгаттынмаан. Шак ындыг фактылар «Хемчик», «Шекпээр» болгаш өске-даа совхозтарда база бар.

Тараа болгаш картофель үрезиннерин белеткээринде болгаш кадагалаарында четпестерни эдер талазы-биле хемчеглерни дарый алыры агроном бүрүзүнүң хүлээлгези.

Үрезин белеткелинде ажылдап турар кижилерге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзерин уттуп болбас. Ол ажылдарда ажылдап турар кижилерге бирги класстың үрезинин белеткээн дээш шалыңының кырынга 30 хуу, ийиги класстың үрезинин белеткээннерге 20 хуу немелде төлевирни төлээр ужурлуг.

Үрезин фондузун белеткээринге бригадирлерниң болгаш специалистерниң харыысалгалыг болуру бедидери чугула.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң улуг агрономи.

Номчукчулар шугумчүлеп, саналдап тур

САЛБЫРЫВЫСТЫҢ «ААРЫГЛАРЫ»

Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырының чурттакчыларының өмүнээзинден бөлүк авторлар адын салган чагаа редакцияның адрезинге келген. Ооң кол утказы ындыг.

«...Суурувус үе-биле деңге өзүп, сайзырап орар. Ында школа, клуб, уруглар сады, эмнелге, гараж —кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга эргежок чугула чүүлдер бар. Салбырның ажыл-ишчилери төрээн совхозунуң, районнуң ажыл-херээнге күш-ажылчы үлүг-хуузун киириштирип, чаагай амыдыралдыг чурттап турар.

Бо чагааны редакцияже бижип турарывыстың чылдагааны болза —суурувустуң ажыл-амыдыралында экш чүүлдер-биле чергелештир чыл-чылы-биле чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны солун дамчыштыр айтыр бодадывыс.

Кедээ черде культураның одаа болур клувувустуң ажылындан эгелеп көрээлинер. Клуб бичии, бичии боорда, сөөлгү каш чылда аңаа септелге орта чоруттунмаан. Дериг-херекселдери, стол, сандайлары эргижирээн. Эргелекчи мырыңай ызыртынмас, чеже-даа солчур. Ындыг болурга, клубтуң ажылы сула болбайн канчаар. Культура-массалыг ажыл дугайында чүнү чугаалаар боор.

Салбырга чаа клубту тудуп эгелээр дугайында чугаа 4 чыл бурунгаар дыңналган чүве. Ам шуут сураа читкен. Клубтуң ажылын экижидер дугайында айтырыг чогуур черлерге тургустунуп-даа турган. Ооң база түңнел чок.

Бо хире магалыг үеде телевизор көрбейн турарывыска база дыка хомудаар-дыр бис. Салбыр электри чырыын Кызылдан дорт ап турар. Ындыг турбуже, чырык бо-ла оже бээр. «Тес-Хем» совхоз биле Ү. Шынаа салбырларының аразында электри шугумун кошкан чагыларны көөр болза, чырыкты үзүктелиишкин чок дамчыдарының барымдаазы чок. Чагыларның ирип ирик, чамдыктары дузакта ызыртынган, чайганып туруулаар.

Үстүнде бижиттинген чүүлдерден аңгыда, автобус аргыжылгазы дыка багай. Кызылдан келген автобус «О. Шынаа» совхозче неделяда 3 удаа чоруур. Бистиң суурувус автобус оруундан 8 километр ырак. Ынчангаш ол-ла автобусту бистиң суурже барып турар кылдыр рейс тургусса деп күзээр бис.

Үстүнде бижээн чүүлдер хуралдарга чеже-даа удаа тургустунуп турган. А түңнели чок».

Редакциядан: Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозта Ү. Шынаа салбырындан бөлүк авторларның редакцияже чоруткан чагаазының кол-ла утказын дамчыттывыс. Кедээ ишчилерниң хүн бүрүдеги амыдырал-чуртталгазында бар ол четпестерни чайладыр дээш Культура министерствозу, автотранспорт эргелели, «Кедээ электри тудуг» эргелели боттуг хемчеглерни алыр боор дээрзинге идегедив.

КАГДЫНГАНЫ ОЛ БЕ?

«Кызыл тук» совхозтуң чунар-бажыңы ажыл-агыйның эрги автогаражының чанында. Ол чунар-бажыңывыс ажылдавастаан. Аңаа мооң мурнунда ажылдап турган кижилерни хүлээнген херээнге ээ-харыысалга чок чоруу дээш ол ажылдан хостаан, а чунар-бажың ол-ла хевээр кагдынган. Ээ чок болганындан эжиктерин ажыда октапкан турар. Ындыг боор болур бе?

«Кызыл тук» совхозтуң удуртукчулары ол бүгүнү канчаар көрүп турар ирги?

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ССРЭ-НИҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

СОФИЯ. Михайловградтың даараңылга фабриказының коллективи акы-дунма чурттуң чагыын хуусаадан эрте болгаш бедик шынарлыг күүседир хүлээлгени алгаш, чуртта бир дугаарында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты эгелээн.

Михайловград фабриказының марказы совет хереглекчилерниң макталын шагда-ла ап келген — фабриканың продукциязын ССРЭ-же он ажыг чыл чорудуп турар. Ында үжен ажыг хевирниң хептерни даарап турар болгаш олар модазы, чараш өңнери болгаш шынары-биле онзаланып турар.

Михайловградтың даараныкчылары кылыгларының шынарының дугайында сагыш салбышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш материалдарны камнаарының дугайын база утпайн турарлар. Чижээ, ында пөстерни быжарының чаа аргазы бо чылда материалдың чарыгдалын эвээжеткен, чоокта чаа тургускан калбак херекселдиң чүүлдерин кылыр цех материалдар артынчыларын шуптузун ажыглаар арганы берген.

САДЫГ ФЛОДУНГА НЕМЕШКЕН

БУХАРЕСТ. Румын садыг флодунда беш чаа судно немешкен. Констанцаның корабль тудугжуларының кылганы руда сөөртүр «Борзешти» дээр судно баштайгы экспидириишкинче чорупкан. Ол судно 65 муң тонна чүъктү алгаш чоруур аргалыг. Ол ышкаш «Рэзбоени» болгаш «Хумулешти» дээр курган чүък суднолары база баштайгы экспидириишкинде чоруп турар. Констанца портта «Пашкани» болгаш «Козия» дээр суднолар база чүдүртүнүп турар. Олар база-ла баштайгы ажылчы рейстин кылыр.

Аджерпресс агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, румын судно тудукчулары бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа үш чүък суднолары далай флодунга бээр болгаш чурттуң садыг флодунуң ниити чүък алыр аргазы 3 млн. тонна ажа бээр.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГА ЛАБОРАТОРИЯЗЫ

ПРАГА. Чехословак эртем-техниктиг ниитилелди (ЭТИ) мурнакчы дуржулганың лабораториязы деп адап турарыдаа чөптүг. Чартык миллион ажыг ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны каттыштырган ол массалыг организация ажыл-агыйны удуртурун экижидер, үлетпүр бүдүрүлгезин интенсификастаар. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин практикага ажыглаар херекке улуг рольду ойнап турар.

ЧССР-ниң эң улуг дээн бүдүрүлгелеринде ЭТИ-ниң салбырларында дидим бодалдарны херек кырында боттандырып, дыка хөй айтырыгларны үзе шиитпирлеп турарын ЭТИ-ниң Төп чөвүлелиниң даргазы Ф. Валента СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Техниктиг бодалдың эгелекчилериниң бирги одуруунда чаңчыл ёзугаар чехословак индустрияның эң улуг бүдүрүлгелери — «Шкоданың» машина тудукчулары. Остравада «Нова-Гуть» комбинаттың металлургтары. Братиславаның «Словнафтызының» нефтичилери чоруп турарлар.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНИҢ ЮБИЛЕЙИ

УЛАН-БАТОР. Улан-Баторнуң медицина институду улусчу Моолдуң кадык камгалалын калбартып, хөгжүдеринге улуг үлүүн киирип турар. Ол институт ам 40 чыл болган. Ол өөредилге төвүнге ниитизи-биле 5 муң ажыг бедик мергежилдиг медицина ажылдакчыларын белеткеп үндүрген. Ол институтту тургузарынга, ооң эртем болгаш материалдыг суурун быжыглаарынга совет специалистер улуу-биле дузалап, баштайгы хүннерден эгелээш-ле студентилерни өөредиринге, моол башкыларның билиин бедидеринге дузалажып келгеннер.

ХУУСААДАН ЭРТЕ

ХОШИМИН. Хошиминниң күрүнениң № 13 пөс-таавы бүдүрүлгези социалистиг Вьетнамның мурнуу чүгүнде эң улуг үлетпүр төвүнден бир-ле дугаарында үшкү вьетнам беш чылдың ниити чылының планын хуусаадан эрте күүседипкен. Ол хендир пөзүн кылыр талазы-биле республикада кара чаңгыс-ла бүдүрүлге черниң продукциязын ВСР-ниң аңгы-аңгы районнарында калбаа-биле хереглеп турар.

Ол адырның бүдүрүлге черлериниң аразында социалистиг чарышка элээн каш чылдар улаштыр мурнакчылар-биле кады чоруп келген Хошиминниң пөс-таавычыларының чедиишкини таварылга эвес. Ооң үндезини — бүдүрүлгениң бүгү-ле участоктарынга ажылды таарыштыр организастаары, күш-ажыл төлевириниң чаа дептилгелиг системазын ажыглаары боор турар.

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

ГАВАНА. Кубаның херээженнери чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге идепкейлиг киржип турарлар. Республиканың статистиказының Күрүне комитединиң парлаан түңнелдерин ёзугаар алырга, улус ажыл-агыйында ажылдап турар ниити кижилерниң санында херээженнерниң үлүү сөөлгү 10 чыл иштинде 25 хуудан 35 хуу чедир көвүдээн. Чүгле 1976—1980 чылдарда бүдүрүлге ажылынга мурнунда бажың ээзи турган барык 225 муң херээжен чоннуу хаара туткан.

Чаа ниитилелдиң тургузукчулары — куба херээженнерниң аразында 200 муң хирели ажылчыннар, 250 муңу — инженерлер болгаш техниктер. Олар республиканың дээди болгаш ортумак тускай билиглиг бүгү специалистерниң чартык кезиинге деңнежип турар.

(СЭТА).

АВСТРИЯНЫҢ СОЦПАРТИЯЗЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ВЕНА. (СЭТА-ның корр.). Австрияның күрүне эрге-чагыргазы туткан социалистиг партиязының съездизи ында ажылын эгелээн. Ооң ажылында партияның тус чер организацияларын төлээлеп турар делегаттар, а ол ышкаш аңаа чоок хөй-ниити организацияларының киржип турар. Съездизиниң хүн айтырыында — АСП-ниң даргазының, Австрияның федералдыг канцлери Б. Крайскийниң илеткели, партияның удуртур органнарының соңгулдалары.

АСП-ниң соңгулдалар мурнунуң программазын 1983 чылдың январьда хүлээп алыр ужурлуг болза-даа, эрге-чагыргада ол партия соңгулда мурнунуң кампаниязын эгелей бергени ол болур. Келир чылдың апрельде Австрияның национал чөвүлелинге (парламентиниң адаккы палатазы) соңгулдалар эртер.

Партияның тус чер организациялары делегаттарның чугаалажып көөрүнге 100 ажыг чагыгларны болгаш резолюцияларны төлевилелдерин киирген. Оларның дыка хөйү тайбың болгаш боо-чепсектерни дужурери дээш демиселдиң айтырыгларынга хамаарышкан.

Австрияның социалистиг аныяктарының организациязы боттарының резолюциязының төлевилелинде ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын Европага тургузарының наточу планнарынга удур, дипке ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары дээш, нейтроннуг бомбаны бүдүрүп эгелээр дугайында Вашингтоннуң шиитпиринге удур чүүлдерни киирген. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң «артык күштүүн» болдурбазы-биле ядролуг ракеталарны немей тургузарының эргежок чугулазының дугайында НАТО-нуң бадыткаашкыннарын шын эвес деп, аныяк социалистер санап турар. А ынчаарга ол планнарны боттандырары НАТО-нуң шынап-ла артык күштүг апаары ол-ийик. Ол дээрге, «кызыгаарлаан» ядролуг дайын дугайында америк угаазылалдарны барымдаалап көөр болза, Европага кончуг улуг айыыл-дыр деп, олар дүвүрээн илереткен.

Чуртта янзы-бүрү нациечи чаа бөлүктерниң ажыл-чорудулгазын хоруурун, экономиктиг бергедээшкиннерге, ажыл чок чорукка, акшаның үнезиниң кудулаарынга удур хемчеглерни алырын съездиге киирген өске-даа документилерниң авторлары негеп турар.

В. ИВАНОВ.

ШЕРИГ КҮШТЕРИН КӨВҮДЕТКЕН

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның камгалал министри Дж. Нотт Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга англи шериглерни хынап көрүп чораан дедир чаныпкан.

Англияның шериг эргелелиниң баштыңының Фолклендилерге чорааны Лондоннуң аңаа улуг күштүг стратегтиг шериг баазазын тургузар дээн угланыышкынын херечилеп турар.

Ол ортулуктарда турар англи шериглерни шуптузун «Британ Фолкленд күштери» деп чаңгыс аттыг каттышкан шериг бөлүү кылдыр эде тургусканын эрткен неделяның төнчүзүнде чарлаан болгай. Ынчангаш Фолкленд (Мальвин) ортулуктары Англияның талыгырда шериг баазазы апарганы ол.

Шериг өөредилгелерин эрттирери ында шуут эгелээн. Оларның баштайгыларынга ужар чүүл, вертолёттар, тускай десант кезектери киришкен, Англияның камгалал министриниң хууда хыналдазының үезинде эрткен. Би-би-си телекомпанияның корреспондентизинге ол ортулуктарны Британияның чепсектиг күштериниң кандыг-даа хевирлерин өөредиринге «тергиин полигон» болур-дур деп, ол ажыы-биле медеглээн.

Би-би-синиң дыңнатканы-биле алырга, англи шериглер боолаарынга шын октарны ажыглаан, шуут частыр баштарлыг ракеталарны салгылаан.

Лондоннуң «Таймс» солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, Фолклендилерде шериг гарнизонун тургузарынга Англия 150 миллион фунт стерлингти чыл бүрүде чарыгдаар. Эң улуг транспорт самолёттарын хүлээп ап болур ындыг хемчээлдиг стратегтиг күштүг шериг баазазын ортулуктарга тургузар дугайында айтырыгны амгы үеде М. Тэтчерниң кабинединде чугаалажып турарының дугайын солун айыткан.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Ында үнүп турар «Пренса» солун Англияның камгалал министри Дж. Ноттуң Мальвин ортулуктарже аян-чоруун бижип тура, Лондоннуң ол девискээрни бодунуң кол штабынга чагыртыр, улуг шериг баазазы кылдыр хуулдурар сорулгалыын айыткан.

Ортулуктарда амгы үеде дөрт муң англи шериг албанныглар, ооң иштинде тускай кезектерден муң хире санныг «коммандостар» бар. Ынаар агаардан хайгыылдың эң чаа хевириниң электроннуг дериг-херекселдерин чедирген деп, солун бижээн. Ол чокка-ла хөлчок хөй болуп турар британ шериг самолёттарынга немештир «Фантомнарның» эскадрильязы сөөлгү хүннерде келген.

Ортулуктарны шериг байдалынга кииреринге-биле Англия чүс-чүс миллион долларны чарыгдап турар деп, «Пренса» айыткан. Мурнуу Атлантикага аргентин балык тывыш болгаш транспорт судноларының кырынга британ самолёттарының чөгээлиг дээскиннери хүн бүрүнүң болуушкуну болган.

ЭРГЕ-АЖЫКТАРНЫ КАМГАЛААР

КАБУЛ. (СЭТА). Афган профэвилелдери чурттуң бурунгаар депшилгелиг күштери-биле кады АДР-ниң чазааның сонуургалдыг бүгү талаларының тайбын чугаалажышкынарын кылып турган, ол девискээрге байдалды политика талазы-биле шиитпирлеп, таарыштырарынга шиитпирлии-биле киржип турар. Республиканың профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң Бүгү-делегей Федерациязынга аңаа парлаан ажык чагаазында ынчаар айыткан.

1978 чылдың апрель революциязы Афганистанның дарлаткан улус массаларының хөй чылдарда демиселиниң түңнели болурун чагаада демдеглээн. Амгы үеде бистиң чуртта чер-суг реформазы эгелээн, тараачыннарны помещиктерниң болгаш чижек хөөчүлерниң өре-ширээзи-биле хамаарылгалыг чоруундан хостаан, ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажыл төлевирин улгаттырган, чурттуң бүдүрүлге болгаш албан черлеринде поликлиникаларны болгаш эмчи пункттарын тургузуп, бижик билбес чорукка удур демисел чоруп турар. Ниитилел амыдыралын демократчылары чайгылыш чокка боттанып турар. АДР-ниң иштики херектеринге даштыкыдан холгаарлаашкын эвес болза, ындыг чаартылгалар ам-даа дээштиг болгаш ханы болур ийик.

Афганистан Демократтыг Республика бодунуң турун келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, империализмниң болгаш делегей реакциязының өөскүткени даштыкы агрессияга таваржып келгенин ол документиде айыткан. Чамдык кожа чурттардан хамыктың мурнунда Пакистандан Афганистанче чорудуп турар терроржу болгаш диверсант дээрбечилерниң кем-буруулуг үүлгедиишкиннери социал-экономиктиг чаартылгаларны кылырынга шаптыктап турар.

Афганистанның профэвилелдери бүдүн ажыл-ишчилерниң эрге-ажыктарын шиитпирлии-биле камгалап турар. Олар тайбынның бистиң тургузар, даштыкыдан боо-чепсектиг холгаарлаашкыннарны соксадыры дээш чайгылыш чокка демисежип турар.

Афган контрреволюстуг идегеттерге чаа шериг дузаламчызын тыпсыр дугайында АКШ-тың сенадының чоокта чаа шиитпири империалистиг күштерниң афган улуска боттарының тура-соруун албадаар, деңэргениң болгаш социал шынныг чоруктуң принциптерин ёзугаар оларның чаа ниитилелди тургузарының херээнге шаптыктаар дээн ээлчеглиг оралдажыышкыны болурдан өске чүү-даа эвес боор турар.

Бистиң эчис сорулгаларывыс болгаш чүткүлүвүс тодаргай болгаш билдингир. Бистер тайбынче, хосталгаже, аас-кежиинче болгаш чечектелиишкинче чүткүп, күш-ажылчы бүгү кижилерниң бистиң шынныг демиселивисти деткиирин кыйгырып турар бис деп, чагааның түңнелинде чугаалап турар.

Парлалга херечилеп тур

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

«Шериг талазы-биле холгаарлаашкын» эвес, а экономика, эртем болгаш культура талазы-биле сырый кады ажылдажылга—ол дээрге Кубаның Африка чурттары-биле харылзааларының кол чүүлү болуп турар. «Африк-Ази» деп Парижте үнүп турар журналга парлаттынган Инеа Диастың чүүлүнде ындыг түңнелдерни кылган. Парлалганың медээлер агентилели ол чүүлдү элээн кызыра номчукчуларга парлаан.

Революция тиилээниниң соонда баштайгы чылдарда-ла Африка чурттары-биле бүгү талалыг харылзааларны тударынче угланган базымнарны Куба кылып эгелээн. Кубаның удуртукчуларының Азия болгаш Африка чурттарынга аян-чоруу улустар аразынга найыралдың болгаш каяа-даа каттышпазының ёзузунга болган ол ужуражылгалар хамаарышпас аныяк күрүнелер-биле бодунуң харылзааларын Кубаның кандыг принциптерге тургузар сорулганы салып турарын көргүзеринче угланган.

Колониалдыг тергиидел удур улуг демиселди Африкага ышкаш, Кубага база чоруткан. Ынчангаш өске-даа улустарның хосталга дээш шимчээшкини, хамаарышпас чорукту чедип алганының соонда оларның национал эде тургузуушкун дээш демиселиниң эп-сеткилин Кубаның каттыштырганы анаа-ла таварылга эвес. Мурнуу Африка Республиканың агрессчи халдаашкыннарын ойтур шаварынга Анголаның революсчу күштерин идепкейлии-биле деткиирде шак ол принципти удуртулга болдурган.

Хамаарылгалыг чурттар-биле сайзыраңгай үлетпүрлүг чурттарның аразынга «деңэргелиг эвес садыглажылганың» бүгү хевирлериниң чок болдурарының чугулазын кубажылар демдеглеп турганнар. Ындыг деңэвес садыглажылганың түңнелинде хамаарылгалыг чурттар кезээде каражага таваржыр. Куба бодунуң безин кошкак хөгжүлделиг турган-даа болза, тускай хөгжүлдениң оруунче кирген күрүнелерни деткиир сорулганы бодунга салган. Ооң Африка-биле харылзаазы чаа хевирниң харылзааларының үлегери болу берген.

Ынчалза-даа ол харылзааларны барыын талакы пропаганда удаа-дараа, харындаа кара өжегээр хажыдып турар. Куба дээрге, «Москваның чепсээ», Африкага чүгле шериг талазы-биле рольду ойнап турар деп, барыын талакы пропаганда ам-даа ыыткылдевишаан. Кубаның африка диптиң чурттары-биле харылзааларында эң чугула чүүлдерни шаандагы эрги делегей-биле ооң колониялары турган чурттарның аразынга тургулааш харылзааларының дарлакчы утка-шынарынга шуут дөмейлешпес, чаа харылзааларның Куба-биле Африка чурттарының аразында тургустунганының дугайын олар өжегерээн чажырып турарлар.

Ылаңгыя Африканың янзы-бүрү чурттарынга автомобиль оруктарын болгаш чурттаг бажыңнарын тударынга 25 муң куба ажылчыннар киришкен дугайын барыын талакы күрүнелерде билир кижилер эвээш. Эфиопияның болгаш Танзанияның кедээ районнарынга куба эмчилер болгаш башкылар күжениишкиниг ажылдаан. Ол чаагай ажылдарны кажан Куба бодунуң чуртунга мергежилдиг специалистерни чугула хереглеп тура-ла боттандырган.

Ооң аңгыда Куба экономиканы планнаар, балык ажылын болгаш кедээ ажыл-агыйны организастаар талазы-биле Танзанияга дузалаан. Ангола, Мозамбик, Эфиопия, Мали, Конго, Ногаан Мугулдур ортулуктары эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылга дугайында Куба-биле ийи талалыг дугуржулгаларга ат салган. Кубаның техниктиг дузазы-биле янзы-бүрү объектилерни, ооң иштинде ниити түңү 25 миллион доллар өртектиг оруктарны, плотиналарны, чурттаг бажыңнарын тудуп турар. Ливияда автомобиль оруун болгаш чыып эптээр конструкцияның 1200 бажыңнарын тударынга Куба киржип турар. 1978 чылда Мозамбикке куба специалистерниң дузазы-биле чигир бүдүрерин ийи катап көвүдедип шыдаан. Куба улус шак ындыг дузаны Африканың өске-даа чурттарынга чедирип турар. Анголадан, Конгодан, Мозамбиктен келген аныяктар Кубада өөренип, а куба башкылар Африка чурттарында ажылдап турар дээрзин демдеглээр херек.

Бо бүгү болза Латин Америкада баштайгы социалистиг күрүнениң Латин Америка чурттары-биле болгаш Африканың хамаарышпас аныяк күрүнелери-биле чаа ёзунуң харылзааларының чаагай үлегер-чижээ болуп турар.

Каттышкан Штаттарның чээрби чыл бурунгаар эгелээн кадыг-дошкун экономиктиг бүзээлээшкинин шыдажып, куба улус боттарының күжүнге даянып өөренгеннер. Совет Эвилелиниң талазындан Кубага экономиктиг улуг дузаны чедирген. Бижик билбес чорукту узуткааны, өөредилге системазын, медицина хандырылгазын, чурттаг тудуун организастаары ышкаш, ындыг айтырыгларны шиитпирлээринге куба улустуң боттарының ачы-хавыязы улуг. Чогум-на ол үнелиг дуржулгазын хамаарышпас хөгжүлдениң принциптерин эдеринге чүткүлдүг Африка чурттарынга Куба дамчыдып берип турар.

(ПМА).

ШИИТПИР ЧУГУЛА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының дөрткү комитеди (опека болгаш бот-башкартынмас девискээрлер айтырыглары) чугула шиитпирни хүлээп алган. Хамаарылгалыг девискээрлерге шериг ажыл-чорудулгазын соксадырынче болгаш ында бар шериг баазаларын узуткаарынче ук шиитпир кыйгырып турар. Ол девискээрлерниң улустарының бот-башкартынарын болгаш хамаарышпас чорукту чедип алыр дээн оруунга колониалисчи улуг күрүнелерниң хеделиишкиннери моондак болуп турарын документиде демдеглээн.

ФРАНЦИЯ. Бүдүрүлге ээлери ажылчын олуттарын кызырып, хөй муң ажылчыннарны ажылдан үндүрүп турарынга удурланыышкынның демдээ кылдыр Пемпе хоорайда металлургия комбинадының ажылчы чоннары ажыл соксадыышкынын кылган.

ЧУРУКТА: ажыл соксадыышкынының киржикчилери ажыл-биле чонну хандырарын, күш-ажыл байдалдарын экижидерин, ажылчыннарның эргелерин хүндүлеп көөрүн негээн.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ХЭЭЛИ АЛЫР ЧОРУК

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вашингтон пост» солуннуң кылган истелгези америк хоойлу доктаадыкчыларының аразында калбарган хөлези-хээли алыр чоруктуң база бир херечилели болган. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле комиссиязының кежигүннери чүү хире быжыгыл дээрзин тодарадырын ол солун оралдашкан. Бир эвес ол солунга бүзүрээр чүве болза, кандыг-даа үндүрүг-дадывырның хоойлу төлевилели канчаар кылдынары ук комиссиядан хамааржып турар. «Вашингтон постуң» тайылбырлап турары-биле алырга, чугаа болза, «хоойлу төлевилелинде кажар арга-биле тургускан сөстерден азы харып-даа... бичесентен улуг кончаачыларның алыры» миллионнарның дугайында боор турар.

Истелгениң түңнелдери шуут кайгамчык болган. «Вашингтон пост» солуннуң бижээни-биле алырга, ол комиссияның даргазы Д. Ростенковски дээрзи сөөлгү үеде янзы-бүрү компанияларның шиншкиннеринден барык 9 муң долларны алган болган. Өске-даа хоойлу бадылакчылары оон база чыдып калбааннар. Ниитизи-биле алырга, комиссия кежигүннери бүдүн-чартык чыл иштинде боттарының банкыда агар саннарын 84 муң долларга немеп алганнар.

Ындыг болуушкуннар Капитолияда чүгле хоойлужудукчуларга таарымчалыг боор турар эвес деп, неделя санында үнер «С. О. ньюс энд Уорлд рипорт» солун сөөлгү номеринге база бижээн. Америк ниитилелди тудуп чиир чыгай берген хээли алыр чорук ооң-биле бир дугаарында демисежир ужурлуг кижилерниң аразында база-ла калбарган боор турар.

Эң-не аттыг-чаллыг ындыг болуушкун полицейлерниң аразында дыка калбарганын ол сеткүүл айыткан. Чижээ, өлүрүкчү-үптекчи организациялар болгаш өске-даа төрел бөлүк боор организастаттынган кем-буруулуг кижилер оларның оптуг-кажар үүлгедиглериин истээринден ойталааны дээш «корум-чурум камгалакчыларынга» үргүлчүле «белек» берип турар.

Юстицияның төлээлекчилери база-ла хээли алырындан ыятпайн турарлар. Чижээ, Нью-Джерси штатта судья Н. Корупни бир херектиң кара-бажыңнай хостааны, а ол ышкаш өске кижини шеледиге шииткени дээш 22 муң доллар түңнүг хээли алгаш, буруудаттырган турган. Ооң Вашингтонда эки бир улуг фирманы хөй түңнүг торгаашкындан буянныы-биле «хостап каан»

Ындыг чижектерни оон-даа ыңай көргүзүп болур. «АКШта хээли алыр чорукту узуткаар черле болбас апарган...» деп, «С. О. ньюс энд Уорлд рипорт» чегенип бижээн.

Аяк шайны аартап ора...

Э Ж И Н И М А Ж Ы К

Кады төрээн өөдежоктан
Хары кижи дээре дижир.
Эчизинге чедир шын деп,
Эрткен оруум бадыткап каан.
Чылыг тыныш, чаагай хөөннүг,
Шынчы арыг сеткилдиглер.
Акы-дуңма— кым-даа кижи
Аалчым болур, эжиним ажык.
«Омаа, дылы кандыгыл?» деп,
Ожаар байтык — эскербес мен.
Кара, сарыг кештиң безин
Карактарым доктааш кылбас.

Чаагай оран—Совет черниң
Чаңгыс улуг бүлезинден
Чарлып көрбээн төлү кылдыр
Чаңчыкканым ындыг-ла бе?
Дың-на чаңгыс өртемчейге
Тыптып келген мөрүзүнде,
Өскележиг турбазын дээш
Өндүр бодал ачызы бе?
Акы-дуңма — кым-даа кижи
Аалчым болур, эжиним ажык:
Нарыыргава, эпчоксунма, —
Найыралдан быжыг дең чок!

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Республиканың хөгжүм-шии театрының дөртен чедиги сезону украин драматург Квитко-Основьяненконуң «Шериг хөдел Шельменко» деп шиизи-биле эгелээн.

ЧУРУКТА: «Шериг ходел Шельменко» деп шииден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Үлегер чугаалар

Кежээ кижи
Хей-аъттыг —
Херик кижи
Хевир кирбес.
Чааый, кажар —
Чалгаа, кандай.
Өжеш өлүр —
Өттүнчек өөренир.
Кылык улуу —
Хырын тоттурбас.
Шолук кижиден
Човаг ыравас —
Шовааланда
Човаг билбес.
Улуг угаан —
Улуска дуза.
Ак сагыш
Ажык оруктуг —
Кара сагыш
Караңгы оруктуг.

С. КУУЛАР.

ТУРИСЧИ КОКПАЛАР-БИЛЕ

Казахстанның рудалыг Алтайда бир-ле дугаар аъттыг чоруур турисчи маршрут ажыттынган. Ооң узуну—180 км. Аян-чорукчуларны баштай баазага аът ээртээринге, ону башкарарынга өөредир. Оон соонда каш хонук дургузунда тайга, даг арттары, шапкын хемнер таварты походтап чоруп каар.

Ук маршрут чаа ажыттынган-даа болза, ооң ат-сураа алгып турар. Москва болгаш Ленинград, Прибалтика болгаш Урал, Молдавия болгаш Камчаткадан келген он-он туристер Чөөн Казахстанның эң чараш черлери-биле аъттыг походтап чоруп турар апарганнар.

В. ЩЕНОТКИН.
Чөөн Казахстан область.

АМДАННЫГ УЯЛАР

Чер-делгейде кижи көрбээн солун чүүлдер-ле хөй. Чиирге амданныг куш уялары база тургулаар. Вьетнамда, Бирмада, Индонезияда болгаш Мурнуу Кыдатта салангалар деп бистиң хараачыгайларывыс ышкаш, хаяларга уя тудар куштар чурттап турар. Олар уязын хөвен, пес кескиндизи, сиген, бичии чээрген ыяштардан эвес, бодунуң чараазындан кылып алыр.

Уязын тударының аргазы мындыг: чидиг дыргактарыбиле хаядан сирбектенип алгаш, хырбаланчак чараазы-биле хаяның арнын чаап эгелээр. Бажын ынай-бээр бөрбаңнадып, чаап-ла турар. Куштуң чараазы ол-ла черикге кургай бээр болгаш чоорту ол бора өңнүг бичии кавайжыгаш хевирлиг уя кылдыр туттунуп эгелээр. Оон кыр кырындан чаап-ла, чаап-ла турарга, чалым хая баарынга кавай уя туттунар.

Ук черниң чурттакчылары ол кавайларны кончуг амданныг дижир. кижилер чалым хаяларже кандыг-бир аргабиле халбактанып үнгеш, ол уяларны чыып алырлар. Ол уяларны олар дагаа мүнүнге азы аңаа изиг сугга хайындырып алырлар. Ону чиирге, дагаа чүргазы сагындырар болгаш кончуг амданныг, хөй белок бүдүмелдерлиг.

ЭҢ КҮШТҮГ ДИИС

СОНУУРГАКТАРГА

Арзыланны кижилер эң-не күштүг араатан, бүгү аңнарның «хааны» кылдыр санап турар. Ынчалза-даа ол бүгү аңнарны «октап» шыдавас болган. Ыраңгыя оон чоок төрели — пар оон күштүг болганы илерээн. Ону цирк оюннарының болгаш зоопарк амыдыралының дуржулгазы көргүскен: пар биле арзылаң сегиржип алырга, аштырыышкыннар болгаш хөй балыглар арзыланның үлүүнге таварыжыр болган. Оларны чогуур үезинде чарып кагбас болза, харын-даа пар арзылаңны өлүрүп каап-даа болур.

Оларның деңзизи база аңгы-аңгы. Арзылаң 150-200 килограмм хире деңзилиг, а пар 200-250 хире килограмм деңзилиг. Сибирьниң азы Амур унунуң пары — делегейде эң күштүг, эң-не улуг диис болуп турар.

МАРСТА ЧҮҮ БАРЫЛ?

Космос шинчилелдери

Космосту шиңгээдип алырының мурнуку үедеги Марс биле бөгүнгү Марсты ийи аңгы планета деп болур. Чүге дээрге чээрби чыл мурнунда чүгле фантазия чогаалчылары эвес, хөй-хөй эртемденнер безин Марсты Чер-биле дөмей, ында амыдырал бар деп санап турганы чажыт эвес.

Херек кырында Марста амыдырал-даа, агаар-даа, суг-даа чок чыгыы болдур эвес-пе. Ол бүгүнү автоматтыг хөй-хөй станциялар бадыткап-даа турган. Оларның эң баштайгызын 1962 чылдың ноябрь 1-де Байконурдан салып үндүрген. Ону «Марс-1» дээр.

Хемчээл талазы-биле Марс Черден бичии, ооң диаметри Черниң чартыындан чүгле улуг. Планеталарның кайызының-даа долганып турар үези дөмей, ынчангаш дүн биле хүннүң дурту дең чыгыы. Черде ышкаш, Марста тропиктер, хемчээл куржаглары, полярның ийи дээрбээ бар. Чылдың үелериниң солчуушкуну база бистиинден ылгалбас, ынчалза-даа сезон бүрүзү ында барык ийи катап узун, чүге дээрге, Марс Хүннү 687 хонук дургузунда долганыр.

Бо фактылар астрономнарга мурнунда-ла билдингир турган. Марста амыдырал бар деп даап-бодаашкынга ол харын-даа ындыг болуп турган. Ынчалза-даа Марс, Черге бодаарга, Хүнден оъдүп-чартык катап ыракта турар, ындыг болганда чырыкты, чылыгны эвээшти ап турары билдингир. Чүге-ле чүве ийик, ол фактыны кым-даа херекке албаан.

Марсты ѐзулуу-биле сонуургап эгелээн үеге эрткен чүс чылдың ийиги чартыы хамааржыр. Делегейге сураглжаан «Марс бугаларын» ынчан ажыткан. Ол ажыдыышкынны итали астроном Джованни Скиапареллиниң улуу дей санап турары чеп эвес болдур ийин, чүге дээрге, ол «бугаларны» улус мурнунда-ла эскерип турган болгаш Скиапарелли оларны Марста гидротехниктиг тудуглар деп санавайн турган. Ындыг турбуже Марста амыдырал бар деп бодал бо чүс чылдың ортузунга чедир уламчылап келген.

Астрономияның чаа херекселдери: радиолокация, инфраспектроскопия, өске-даа техника тывылган соонда ол бодалдар шын эвес деп чүве илереп келген. Чижээлээрге, дөртен чылдарда көзүлбес херелдер диапазонунда хемчээлдерден Марста үнүштер чок, ооң агаарында углекистиг газ хөй деп чүве билдинген. Марстың агаарында углекистиг газ 90 ажыг хуу, а кижиниң амыдыралынга эргежок чугула кислород, суг оъзу дээн ышкаш чүүлдер көңгүс эвээш дээрэй бадыткаттынган.

Совет Эвилелиниң Марсче салып үндүрген аппарады чурттуң техниказының сайзыралын бадыткаан. Америк специалистер боттарының «Маринерлерин» болгаш «Викинглерин» ажылдап кылып турган совет аппараттарның медээлеринге даянып турганнар. Космос эразының үезинде Совет Эвилели Марсче ниитизи-биле «Марс» деп чеди станцияны салып үндүрген, оларның деңзизи каттышкаш 26 тонна четкен. Эң баштайгы станция 1962 чылда үнгенин билир бис, арткаңнары — 1971 чылда бир, 1974 чылда — дөрт станция үнген. Сөөлгү шинчилелдер үезинде ук планетаның агаарының, магниттиг шөлүнүң, ооң черниң ниити байдалының дугайында эвээш эвес медээлер келген.

Марс дугайында бөгүн чүнү билир бис? Совет болгаш америк станцияларның дамчыткан фото-чуруктардан планетаның черлерин дыка хапы шинчилеп көрген. Марстың кырында улуг-улуг оңгарлар бар болган, ол дээрге ында агаарның температуразы аажок дүрген өскерлиичелиг ден күштүг хаттарның болуп турарының чылдагааны-дыр.

Марста улуг-улуг даглар, вулканнар бар. Черниң картының үрелир чоруу ында аажок нептереңген болуп турар. Чижээ, Марстың Улуг Каньону 4000 километр узун дурттуг (ооң дооразы 120 километр, ханызы 6 километр), ооң Чер кырында «төрели» (Ол АКШ-та) чүгле 400 километр узун дурттуг, а ханызы — 2 километр болуп турар. Скиапареллиниң эскерген «бугаларының» бир чамдызы ол болуп магат.

База бир солун факт бар. Фото-чуруктардан көөрге, хемнер униары ышкаш дилиндектар бар. Олар канчап тыптып келгенил?

Ол талазы-биле дыка хөй даап-бодаашкыннар амгы үеде бар болуп турар. Чер кырынга шаанда турганы дег мөңге дош-биле Марс шыптынып турбаан ыйнаан деп айтырыг база төрүттүнүп келир. Марстың магниттиг шөлүнүң кошкак чылдагааны база тайылбырлаттынмаан. Ону база специалистер Чер кырында аңаа дөмей чүүлдер-биле деңнеп турар. Чер сөөлгү 4,5 миллион чыл дургузунда магниттиг шөлүнүң күжүн 20 хире катап солааны билдингир. Марста база ооң солуушкуну чоруп турбаан ыйнаан?

Марс бүрүнү-биле шинчилеттинмээн болдур ийин, бо дээрге, келген сан-медээлерниң шаа-биле ооң чартык-чамдызын көргени ол. Ынчалза-даа чээрби ажыг чылдар мурнунда улустуң даап бодап турган бүгү-ле чүүлдерин эртем бадыткаваан моон илдең-дир. Ам-даа дыка хөй шиитпирлеттинмээн айтырыглар арткан. Ону чүгле чаа-чаа старттарның дузазы-биле шиитпирлээр апаар.

Марсче ужудуп үнер автоматтар Айның довураан черже эккелген совет станциялардан ылгалбас ужурлуг деп специалистер санап турар. Марстың довураан эккеп алгаш, ону Чер кырында эң тергиин лабораторияларга шинчилээн соонда эртемденнер Марста амыдырал бар бе дээрзин ылап тодарадыптарлар. Чүгле ындыг аппаратты тургузары дээрге, эң нарын техниктиг айтырыг дээрзин утпас херек. Айдан ээп кээр рейс биле Марстан ээп кээр рейстиң байдалдары сыр өске. Оон аңгыда экономика талазы-биле айтырыгны база шиитпирлээр апаар. (Америк «Викинг» миллиард доллар болганын база катап сагындыраалынар). Черле ынчаш, Марсче экспедиция кажан-бир шаанда ужудуп үнер ужурлуг.

Михаил ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

Амыдыралдан чугаа

КАЖАР ХҮЛБҮС

Бай-Сөөт хем бойдустуң боду бүткен чурумалдыг кайгамчык чараш булуңу. Кодан-оол ирей ол хемниң бир адырының бажынга аныяанда-ла чадыр тудуп алгаш, оозун ийи дугаар өөм деп санап чоруур апарган. Чадырның чанында дамырак кара-суг аңчыга аяң тудуп, дүн-хүн чокка кыңгырады ырлап, аңаа аас-кежиин болгаш олча-ажыкты күзеп чыткан ышкаш боор. Бай-Сөөт тайгазы чүзүн-бүрү аң-меңниг, эгээртинмес кат, тооруктуг база бир байлак дээн оран-на болгай.

Күскээр. Чаңчыккан аайыбиле Кодан-оол дииңнээр дээш, чадырынга чортуп келген. Дииңнер ол-бо ыяштарда дамчып маңнашкаш, көскүзү аажок боорга, аңчының сеткили дыка өөрүнчүг апарган. Ында-мында боолар эдип, ыттар-даа ээрип турар, тайганың арай хелээзинниң сүргей болган.

— Кажан ирги, кайының сөктүп келгеннери ол? Дииң хуусаазы четтээнде келгеш, үүлгедип турарлары ол бе? — деп, Кодан-оол хыйлап чугаалаттынып, аъдын аппарып өртээш, от салып, шай хайындырып ижип олурда, өмир дүжүп, чоорту караңгылай берген.

Аңчы ээрии сыртангаш, чонаан дөженгеш, ооргалап чыда, эртен дииңнээриниң ут-шиин бодап, тии чок торгу дег дээрде чажыпкан, тараа ышкаш, сылдыстарны санаалзыг, эргий көрүп чыдарга, сылдыстар аразында онзагай өңгүр болгаш кедергей чырык черниң кылымал эдеринчилери —спутниктер дөө-ле чаржып, кайнаар-ла ийик, бир-ле талыгыр ыракче далашканзыг. мурнун былаажып ужудуп чоруп турарынга, Кодан-оолдуң сеткили ханып, Төрээн чуртунуң эртем-техниктиг чедиишкиннеринге чоргаараллы хайныгып үнген.

«Совет эртемниң делегейни кайгаткан күчүзүнүң база бир боттуг херечизи ол ышкажыл! Мындыг күчүлүг болгаш магалыг Совет чуртка чаагай тайбың үеде чурттаары эң-не улуг аас-кежиндир!..»—деп, Кодан-оол бодап чыдырда, база бир спутник көстүп келген. «Шаанда шагда ламалар дээрде чүгүрген сылдыстарны «ол бистиң чалап үндүрүпкен соруувустур»—дижип, бүдүүлүк араттарны мегелеп чораан. Бодап-даа көөрге, ламаларда ындыг эртем-билиг, ындыг күш кайда деп, хоозун чүве ышкажыл»—дээш, ковайып келгеш, таакпызын кыпсып алган.

Он ажыг хонуп чорааш, элээн дииңниг, сеткил-сагыжы-даа өөрүшкүлүг. Ынчалзажок хүнезинни доозулган, чанар апарган.

«Адырам, «Чүнү эккелдиң, ачай? Таалының дүрген үже, көрээлиң!» дээш, бажым дозуп, үглеп келир хөй оолдарымга канчап куруг чедер кижи боор мен?.. Элик өлүрер чөпшээрелимни кыш келирин манавайн, ам ажылапсымза кандыгыл?» — деп, Кодан-оол бодундан айтырттынган. Эртен аңнай каапкаш чанар деп чаа бодал төрүттүнүп келген.

Ийет аан, оран-таңдым мени кажан-даа куруглатпайн чораан дээн бодал ону кайын удудар ийик, сагыжы дөстүнмейн дүжеп хонган. Сыгырдаң бажында ында бир каът кырынга одар манап, кезеттиңип олурупкан. Эртенги хүн Бай-Сөөт бажынга чаа-ла шалып чорда, баарында аргадан кончуг улуг, хүрең хоректиг хүлбүс кылаштап үнүп келгеш, мени канчаар сен дээнзиг, ыңай-бээр кайгап, херлип каап турган. Оон хүлбүс боо тавы хире черде келгеш, доора туруп берген. «Таңдым кежиин четтиргеним бо-ла-дыр! Одагга канчап чедирип алыр ирги мен?» дээш хоптак сеткили-биле хүлбүстүң тас колдуунче шыгаап-шыгаап, чык-ла кылган. Хүлбүс доңгая дүшсежок, тура халааш, аскаңгыырлап чоруй, аргазынче караш дээн.

Ужа-тура маңнап келгеш, шымдай-ла изин көрген: ханныг, буттары сөөртүнчек, багайтыыр маңнап чоруй барган. «Ыравас оң, кайда ийик, мыя мында ушкан-на болгай ол! Дүрген тыпкаш, сояп-бузуп алыр-дыр!»—дээш, Кодан-оол хүлбүстү истээш чорупкан. Хүнзеди истезе-даа, кайын чедер ийик, боду шыгырт турупкан. «Хеймер Боризим «бүүйек» дээш кижи амыратпас чүвем болгай аан деп бодап, оглун иштинде чассыдып, сагынган-даа. Кызыл хырын чүнү кылбас дээрил, шыргай иштинге балыг хүлбүс сүрүп, угаап-кудуп оскунар чыгыы девидеп маңнап турганынга Кодан-оол ам-на чегенип муңгагдаан.

«Кончуумну але, хоюткула! Кадайга ат кылдыртыр мен. Меңээ кайын бүзүрээрил ол, шыңгызы аажок кижи болгай!»—дээш, куду көрүпкен, таакпылап орган.

Эртен чер чырыыры билек, балыг хүлбүзүн истеп чорупкан. Хүлбүстүң изи кончуг шыргай, ыт-тениг караңгы кара хаакче кирген чыткан. Изи-биле чамдыкта дискек кырынга үңгеп, соон чорзачорза, хоруп чыткан хүлбүстүң кырынга хенертен келгеш, чожуй берген. Караанга бүдүревейн, катап-катап топтап көрген: хүлбүс думчуун быктынга үстүргеш, дээрбектелдир чыдып алган, адаанда хары эрип чавырлы берген. Өлүг-даа ышкаш, артында ишти безин доңданнавас, шимчевес-даа. Даянгызыжыл хүлбүстүң думчуунуң аксынга харже кинр шашкан-даа. Чок, шимчеш-даа дивээн. «Мыйызының чараш, шевергинин... доозулап будааш, улуг ораалдың дөр бажынга азып алыр мен, кадай уругларыбиле дыка амыраар боор — деп, Кодан-оол иштинде бодапып тура: «Өлүп калган чүве ышкажыл»— дээш, кулаадан барып сегирип алырыбиле дап берип чоруй «э-э хай!» мегеленип чыдар чадавас. Бажынче хаптайн дээш, дүүргезиниң ужазы-биле хүлбүстүң бажынче үстүрген. Катканы! Кажар хүлбүс тура халааш, аңчыны харже хөме ужур таварааш, карахаак иштинче шимеш дээн. Кортканынга аңгадап девип дээн Кодан-оолдуң алгы-кышкызы аажок, хей-ле хүлбүстүң соонче маңнап, боозун арнын туруп калган...

Кадайы Кушкаш уругларыбиле аңчызын дыка өөрүшкүлүг уткуп алган. Олчазы чүү ирги, кажан чугаалап, уштуп эгелээр болду дээш, четтикпейн ыыт чок манап олурупканнар. Бичии Борис дээр эвес, ыржымны үрээш:—«Меңээ эккелген бүүйээң кайыл ынчаш, ачай? Дүрген бээй ужул!— дээш, алаң кылып эгелээн, өске уруглары дуңмазынга улажып, «Ийет, ийет, дүргедеп көр, ачай!»—дишкеш, чир-шоп дүжүп, шуугажы берген, а улуг уруу: «Сугдан тиге кааптайн бе, ачай?»—деп. далаштырган-даа, Кушкаш:—«Чүге ыыт чок олурар кижи сен?»—дээш шорлуп эгелээн.

Алаңы аскан аңчы арга чадаарда багайтыр каттырыгаш, хүлбүс сүрүп, ооң-биле «сегиржип» ап турганын төөгүзе-даа кым-даа бүзүревээн. Кушкаш ашаанга шай кудуп бээр дээш, тудуп орган аяан октапкаш, доолдаш-далдаш тура халып келген, ооң хайнып турган өөрүшкүзү кайда боор! Кодан-оол кадайындаа арай сестип, бүдүү хостуг чер дилеп орган.

Мегелеве, Кодан-оол! Аңнап деп алган! Аштаап, суксаан сен бе! Өдекте турган ийи-чаңгыс хөй-өшкүнү өлүрүп чиприден харамнапып олургаш, дужунда оъттап чораан хилинчек чок аңче чүге семээр сен? Аң-меңни камнаар, камгалап өстүрер деп солуннарда үргүлчү бижип, бо радиотелевизорда хүннүң чыгыы чугаалап турарын дүлей эвес, дыңнап-ла тур сен ийнеп! Шын-даа болган дийик. Сен боолаваан болза оран делегейниң чараш-чаагай аңы кадык оъттап, өзүп чорбас бе! Бо шагда аң-куш безин угаан-сарыылдыг, кажар апарганын ожаап билбээнин ол бе? Ол хүлбүстү балыглааш, багың-биле салыпканың ѐзулуг оор-төтчеглекчи чорук ышкажыл. Хайыраан аң кымга-даа ажык чок өлгени ол-дур! Шынын соглээрге, балыг хүлбүске күш четпес кижи сен эвес-ле болгай сен, Кодан-оол! Семис-чаагайыңны көрбес-тир сен бе! Бир эвес ам ындыг чүве кылыр болзуңза, сени канчаар эвес мен! Аңныыр ээр-хазарлаарынга барып билдирер мен, чугаалаваан дидиң халак!»—дээш, ашаанче дап берип чоруй, Кушкаш хаалгазын чара шаапкы дег, шарт кылдыр хаггаш, үне халаан.

—Ээр-хазар эвес, а егерьлер де-даан, авай!—деп, ортун оглу авазын чазап чугаалааш, аажок каттырган, —«Сээң огуң ол хөөкүй хүлбүске дыка аарышкылыг болган боор аа!»—деп, бичии Боризи хүлбүстү аажок кээргээн, ыглаамзырай аарак шыңгыы чугаалааш, ачазынче хыйыртай аарак көрген.

Кодан-оол хеймер оглунуң бажын сыйбап, чыттааш, кадайының чөптүг чемелин ийи кулаан «кызыпкаш», ыыт чок, ылым-чылым дыңнап, уруглар иезиниң «өөредиин», Боризиниң хомудалын думчуунга «кертип», чудун чажырып олура, «Э-э-де! Харназыны улгаткан кижи моон соңгаар аң-мең-биле сүрүшкен херээ бар деп бе! Чылыг бажыңымга дыштыг олуруп, кадайның хайындырып берген чиң-сарыг шайын аартап олурзумза, меңээ оон дээре ажыл кайын тыптырыл!»—деп миннир ужурга албадаттырган.

А. БОРБАК-ООЛ.

Сураглыг «Моабит кыдыраажын» тургускан татар шүлүкчү Муса Джалильдиң маадырлыг чоруу бүгү делегейге билдингир. Эрес-дидим чорук сиңниккен ооң шүлүктери фашистиг хоругдалдан хостуг дидими-биле чаңгыланып турган. Совет Эвилелиниң Маадыры атты Джалильге ооң өлгениниң соонда, кара-бажыңга бижиттинген шүлүктеринге Ленинчи шаңналды тывыскан. Шүлүкчү-маадырның тураскаалын Казаньның Май Бир аттыг шөлүнде тургускан.

ЧУРУКТА: Муса Джалильдиң тураскаалынга чечектер.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«АРВОРД»— ГЕОГРАФИЯ

1. Тожуда хөл. 2. Хакасияда төп демир-орук станциязы. 3. Красноярск крайда Казыр хемниң адыры. 4. Тываның кожазы, область төвү. 5. XX шыдыраа Олимпиадазы болуп эрткен (1972 ч.) Югославияда хоорай. 6. Болгарияда хоорай. 7. Тывада суурбиле атташ Киргизияда хоорай.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тес-Хем районда Самагалдай суурдан П. А. Артамовтуң тургусканы арворду кроссвордтуң, чайнвордтуң бир хевири. Ол онзагай талалыг. Ооң онзагайы — дараазында сөстүң эгезинде үжүктер ооң мурнунда сөстүң бирле албан дүгжүр ужурлуг.

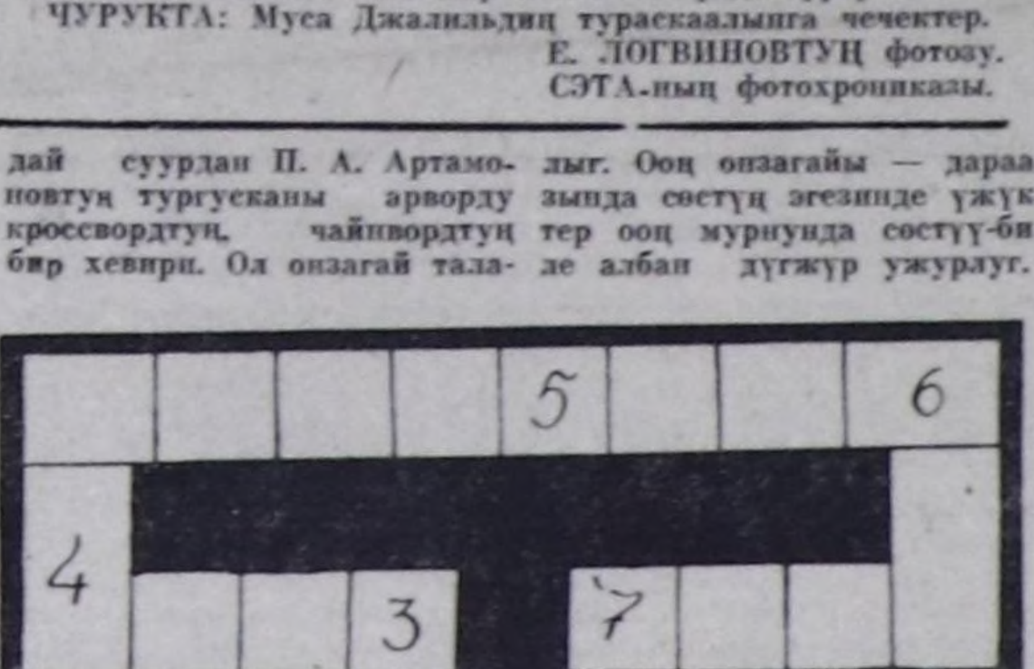

СПАРТАКИАДА ЭГЕЛЭЭН

Бо чылдың ноябрь 18-тен 22-ге чедир Сибирь зоназының бирги чери дээш маргылдаазы Кызылга болуп эртер. Ынчангаш аңаа бистиң республиканың шилиндек командазын тургузар сорулгалыг октябрь 29—31-ге чедир Тыва АССР-ниң хостуг хүрешке спартакиадазы дүүн Кызылдың «Херел» спортзалында эгелээн. Ында Кызыл хоорайның болгаш районнарда эки тура спорт ниитилелдериниң команда санындан 10 спортчу 48-тен 100 ажыг килограмм чедир деңзилерге шаңналдыг черлер дээш хүрежирлер.

Маргылдаа октябрь 30—31 хүннеринде эртенгиниң 10 шакта эгелээр.

Бистиң корр.

ТВ

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (Күшкультуржуларга сүмелер). 9.00 — «АБВГД-жигеш». 9.30 —«Ада-иелер, силерге». 10.00 — Чүнү номчуурул. 10.45 — «Спортлотонун» 44-кү тиражы. 10.55 — «Никколо Паганини». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 12.05 —«Комсомольская правда» солуннуң шаңналы дээш ГТО-нуң хөй хевирлерге чемпионады болгаш бирги чер дээш маргылдаалар. 12.45 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.30 — «Улустуң чогаадылгазы». Теледопчулал. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Камила». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 15.35 — Күрүнениң «Берёзка» деп үлегерлиг хореографтыг ансамблиниң концерти. 16.20 — Мультфильмнер: «Чалгаа», «Күскү корабльдер». 16.45 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. Зорин чорудар. 19.30 —«82-ниң ырызы». Красноярскиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хивинонуң хевистери». Документалдыг телефильм. 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». 2-ги, 3-кү үелер. Чапсарда — «Бир эвес кадык болуксазыңза». Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур. Документалдыг телефильмнер: «Берге километрлер», «Чукотканың харлыг оруктары». 15.25 — Молдавияның телестудиязының программазы. «Чечектелген садтар оранЫ». Киноочерк: «Ветриләниң өг-бүлези». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү: чурукчу И. Виеру: «Фольклор» ансамбльдиң концерти. 17.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 18.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 60-гы фильм — «1976-гы чыл». 19.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец» — «Спартак». 2-ги тайм. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Винни-пух-биле чай чок хүн». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Гул инспектор». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 00.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Москва). 2-ги тайм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, алзыр. Чамдык районнарга бичии хар чаар. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соок. Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар, хаттың дүргени 5—10 метр.

Дүне 6—8 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 3—5 градус чылыг.

КИНО

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Көскү чылдагааннар чокка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг чараш Василиса» 9.30, 13.00, «Олар баштайгылар болган» 11.00, 14.50, «Сөөлгү ээлчегде» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идегел болгаш чөлеңгиниг» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олар чедип кээр» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Индекс 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2017.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01871.